

VERICA M. STOŠIĆ
GORAN R. ĐURAN
Arhiv Republike Srpske
Banjaluka

УДК 323.1:343.31(497.1)“1915“
10.7251/GUARS1608279S

OPTUŽNICA DRŽAVNOG ODVJETNIŠTVA U SARAJEVU PROTIV LAZARA ĐUKIĆA I DRUGIH IZ 1915. GODINE

Apstrakt: Optužnica sa veleizdajničkog procesa u Travniku¹ i prepis Prve redakcije opšteg programa za omladinski klub "Narodno ujedinjenje" su dokumenti iz kojih se može vidjeti kako su hapšeni i zatvarani, zašto i kako su optuženi i osuđeni đaci u svim veleizdajničkim procesima.

Ključne riječi: politički procesi, veleizdajnički procesi, istraga, Optužnica "Đukićevoj grupi", Okružni sud Sarajevo, suđenje, Okružni sud Travnik, presuda, sankcije, priziv, Vrhovni sud Bosne i Hercegovine.

Uvod

Na prostorima Bosne i Hercegovine politički procesi se pojavljuju u vremenima aneksione krize 1908. i prisutni su u istoriji svih nacionalnih pokreta Habzburške monarhije.² U Bosni i Hercegovini je do 1914. održano 148 političkih procesa, a od 1914. godine 17 veleizdajničkih procesa.³

Brojna politička suđenja koja su uslijedila poslije suđenja učesnicima sarajevskog procesa smatrana su sa službenog stanovišta samo produžetkom glavnog sarajevskog sudskog procesa atentatorima, dok političku opravdanost ovih suđenja trebamo tražiti izvan bilo kojeg suda i bilo koje odredbe normativnog prava. Naknadne političke sudske procese akademik Ekmečić grubo dijeli u dvije grupe: grupa sudskih procesa funkcionerima i članovima "Narodne odbrane" i grupa suđenja đacima srednjih škola zbog stvaranja organizacije "Srpsko-hrvatska nacionalistička omladina" i njoj sličnih tajnih društva. U suđenjima đacima srednjih škola optuživana su i lica koja su imala neposrednu vezu sa Sarajevskim atentatom.⁴

¹ U daljnjem tekstu: Optužnica

² Milorad Ekmečić, "Žalosna baština iz godine 1914", *Veleizdajnički proces u Banjaluci*, Zbornik radova, Banjaluka 1987, 14.

³ ARSBL, Lični fond Milana Vukmanovića (1928–1993); Vojislav Bogičević, *Pregled političkih prilika Bosne i Hercegovine 1878–1918*, rukopis, 139.

⁴ M. Ekmečić, *naved. rad*, 13.

U četiri sjedišta okružnih oblasti, u Banjaluci, Sarajevu, Travniku i Bihaću, vođena su četiri đачка veleizdajnička procesa. Prvo suđenje odrđano je u Banjaluci od 3. marta 1915. i optuđeno je 35 lica, među kojim je bilo najviše đака i profesora banjalučke realke, a suđeno im je zbog širenja protivmonarhijske štampe, propagiranja jugoslovenske ideje i tajnog rada u školama. Drugi đачки proces vođen je u Sarajevu protiv osmorice učenika i dvojice građana iz Mostara, a počeo je 12. maja 1915. Četvrti proces protiv 40 učenika, direktora Tugomira Alaupovića i još trojice profesora tuzlanske gimnazije počeo je 13. septembra 1915. u Bihaću.⁵

U veleizdajničkim đачким procesima primjenjivani su važeći propisi iz oblasti krivičnog zakonodavstva: Zakon o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu (26. jun 1879), Zakona o kaznenom postupku i Upustvo o postupku u kaznenim stvarima,⁶ Zakon o postupku prema licima osuđenim zbog političkih prestupa (30. januar 1908),⁷ Pooštrenje krivičnog postupka i ukidanje porotnika u krivičnom postupku,⁸ Naredba o pooštrenju kaznenog postupka u Bosni i Hercegovini i Naredba o obustavljanjima kaznenog postupka⁹ te Izmjene kaznenog zakona o zločinstvima i prestupima.¹⁰

Veleizdajnički sudski proces u Travniku

Treći i najveći proces srednjoškolskim đacima vođen je u Travniku protiv 65 đака koji su pohađali preparandiju, višu trgovačku akademiju i gimnaziju, ali i đака koji su ranije pohađali i završili neku od srednjih škola u Sarajevu. Veleizdajnički sudski proces u Travniku često je nazivan suđenje "Đukićevoj grupi".

Suđenje "Đukićevoj grupi" trebalo se odrđati pred Okružnim sudom u Sarajevu. Sve pripreme za odrđavanje glavnog sudskog pretresa bile su usmjerene na organizovano dovođenje okrivljenih i svjedoka. Poslije zatvaranja sarajevskih škola veći-na osumnječenika je "otpremljena izvan područja grada Sarajeva"¹¹.

U toku priprema za glavni sudski pretres odrđana je 12. maja 1915. zatvorena sjednica Okružnog suda u Sarajevu i donesena su dva zaključka. Prvim zaključkom naloženo je obustavljenje kaznenog procesa protiv ranije osumnjičenih Riharda

⁵ *Stogodišњица судских процеса у Босни и Херцеговини и Велеиздајничког процеса у Бањалуци (1915–1916)*, приредили: мр Бојан Стојнић, мр Владан Вуклиш, мр Горан Ђуран, Љубица Ећимовић, др Ђорђе Микић, Далибор Новаковић и мр Маријана Тодоровић Билић, Архив Републике Српске [и] Градско удружење потомака и поштовалаца ратних добровољаца 1912–1918, Бањалука, Графид доо, Бањалука 2015, 7.

⁶ *Glasnik zakona i naredaba*, Sarajevo 1891, 161–316. i 322–357.

⁷ Isto, 1908, 159.

⁸ Isto, 1913, 120.

⁹ Isto, 1914, 287 i 479.

¹⁰ Isto, 1917, 285.

¹¹ АБН, Велеиздајнички процеси, истраге у Окружном суду у Сарајеву, IV–3–3, Дн 562

Kuzmića¹², Dušana Marjanca¹³, Save Gakovića, Hamida Kukića, Milana Vuletića i Petra Babića. Osumnjičeni su se nalazili u aktivnoj vojnoj službi, a zaključak je donesen na osnovu Naredbe Zemaljske vlade od 29. septembra 1914. Drugi zaključak je donesen na osnovu § 368. KP, po kojem je krivični postupak protiv Murata Čengića, Lazara Krstovića i Steve Škorića obustavljen zbog "nepoznavanja mjesta boravišta osumnjičenog", a Stevanu Anđeliću jer se "ne može staviti pred sud".¹⁴

Naredbom Okružnog suda u Sarajevu od 16. maja 1915. dopunjena je Optužnica krivičnim predmetom broj Is 270/15 k. koji je vođen protiv Viktora Rupčića i drugova za zločin iz § 142. i prestupa iz § 314. i 316. KZ.¹⁵

Na glavnoj sudskoj raspravi pred Okružnim sudom u Travniku nisu bili uključeni svi optuženi, zavjerenici i izvršioци Sarajevskog atentata: Lazar Đukić¹⁶, Cvjetko Popović¹⁷, Vaso Čubrilović¹⁸, Ivo Kranjčević¹⁹, Branko Zagorac²⁰, Dragan Kalen-

¹² Rihard Kuzmić (Sarjevo, 15.8.1896 –?), poslije završene gimnazije studirao filozofiju, uhapšen je 1. avgusta 1914. i smješten u istražni zatvor Wiener Neustadt (Austrija), a 1. oktobra 1914. prebačen u sarajevski Okružni sud. Sudski postupak je obustavljen 12. maja 1915. Optuženi se nalazio u aktivnoj vojnoj službi. Na optuženičkoj klupi našao se i tokom 1929. Suđen je pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu i oslobođen od krivnje (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–4, zapisnik od 16. avgusta 1914; ARSBL, 23, Aj 20).

¹³ Dušan Marjanac (13.1.1895. Vagan, Jajce –?), učitelj, sin sveštenika, završio osnovnu školu u Donjem Vakufu, četiri razreda niže gimnazije i tri razreda učiteljske u Sarajevu, ispit zrelosti u Derventi. Služio je u austrougarskoj vojsci od 15. aprila 1915. do oslobođenja. Radio od 1919. do 1933. kao učitelj u osnovnim školama u Gerzovu, Donjem Vakufu, Gustovaru, Mrkonjić Gradu i Jajcu. U Jajcu je unapređen za upravnika, a potom i školskog nadzornika. Otpušten je iz državne službe 13. septembra 1941 (ARSBL, 329, 125).

¹⁴ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV–3–3, Dn 562

¹⁵ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV–3–3, Dn 562

¹⁶ Lazar Đukić (Ključ, 12.3.1896 – Prag, 19.3.1917), jedan od sarajevskih atentatora za kojeg je dr Nikola Mandić, zamjenik zemaljskog poglavara BiH, 9. jula 1914. u povjerljivoj informaciji napisao: "Najoduševljeniji agitator i najbolji govornik među njima". Pripadao je sarajevskoj organizaciji Srpsko-hrvatske nacionalističke omladine, ali je bio i osnivač tajnog đачkog društva "Jugoslavija" u Banjaluci. Kaznu teške tamnice robijao je u Zenici i Terezinu. Prebačen je u duševnu bolnicu u Pragu, gdje je umro (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV–4–4; *Nova Evropa*, Zagreb, knj. XI, 1. lipanj 1925, br. 16, 504; Бојан Стојнић, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, каталог изложбе, Бањалука 2014, 50).

¹⁷ Cvjetko Popović (Prnjavor, 17.3.1896 – Sarajevo, 7.6.1980), učitelj, muzejski bibliotekar i kustos; detaljnije u: Zoran S. Mačkić, *Banjalučki šahovski klub, Spomenica 1926–1940*, Banjaluka, 243–245.

¹⁸ Vaso Čubrilović (Gradiška, 13.1.1897 – Beograd, 11.6.1990), akademik; detaljnije u: *Мала енциклопедија, Просвета*, том 3, Р–Ш, Београд 1978, 681; Б. Стојнић, *навед. публикација*, 43–44)

¹⁹ Ivan Ivo Kranjčević (Sarajevo, 20.5.1895–?), maturant, saslušan je 27. jula i 14. oktobra 1914. u sarajevskom Okružnom sudu kao potpredsjednik Centralne mladobosanske organizacije u Sarajevu. Kaznu teške tamnice robijao je od 1915. do 1917. u logoru Terezin. Oslobođenje 1918. je dočekaо u centralnoj kaznionici u Zenici (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV–3–1, IV–4–3 i IV–4–4; Б. Стојнић, *навед. публикација*, 46–47).

²⁰ Branko Zagorac (Kadina Voda, 6.10.1892 – logor Jasenovac, 1941), učitelj i novinar, završio niže razrede gimnazije u Banjaluci i Trgovačku akademiju u Sarajevu. Uhapšen je u Banjaluci i sproveden u Sarajevo, gdje je osuđen za učešće u organizovanju Sarajevskog atentata. Robijao je u Češkoj (do 1917), a potom u Zenici do oslobođenja 1918. Poslije Prvog svjetskog rata pohađao je Eksportnu aka-

ber²¹, ali i ostali optuženi: Vojislav Bogičević²², Aleksa Dimitrijević, Ljubo Grgurević, Alibeg Kulinović, Bogdan Mirković, Vladimir Marić, Ljubomir Pantić, Nikola Savić, Aleksa Vrčević, Svetozar Kovačević i Danilo Beloš.

U Okružnom sudu u Travniku vođen je od 14. juna 1915. glavni sudski pretres. Vodilo ga je sudsko vijeće (senat) pod predsjedavanjem sudije Kolomana pl. Miletza. Ostali članovi sudskog vijeća bili su sudije Julius Ansion i dr Mayer Hoffmann, te perovođa dr Ivan Spahić. Sudski savjetnik Koloman pl. Miletz vršio je u isto vrijeme dužnost sudije Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine, a savjetnici Ansion i dr Hoffmann te perovođa dr Spahić službovali su u istom statusu u Okružnom sudu u Sarajevu.²³ Navode Optužnice u sudskom pretresu zastupao je državni odvjetnik (tužilac) dr. Viljem Kening²⁴, a optužene branitelji, advokati po službenoj dužnosti, dr Vlada Andrić²⁵ i dr Danilo²⁶ Dimović.²⁷

Poziv na glavni sudski pretres dobilo je 39 optuženika, podijeljenih u dvije grupe. U prvu grupu pozvana su 22 optuženika, a u drugu ostali. Na glavni sudski pretres pozvano je i 12 svjedoka. Dnevni rad pretresnog suda počinjao je u osam sati ujutro. Poslije izvođenja dokaza i saslušavanja okrivljenih i svjedoka, glavni sudski pretres je završen je 21. juna 1915.²⁸

demiju u Zagrebu i Pragu. Službovao je kao učitelj u građanskim školama u Gacku, Mrkonjić Gradu, Banjaluci, Vrgorcu i Foči. Dugo je bio član redakcije *Vrbaskih novina* i saradnik u novinsko-publističkom radu (feljtoni i priče) i urednik lista *Pravo naroda* (1937). Član KPJ, aktivan u KAB-u, RKSD "Pelagić" i RSK "Borac" u Banjaluci. Ustaše su ga uhapsile tokom službovanja u Foči i sprovele u logor Jasenovac (ARSBL 1, regesta br. 223/1914; ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV-3-3, presuda Is. br. 7471/1915 od 28. oktobra 1914; Б. Стојнић, *навед. публикација*, 48; [www.jusp-jasenovac.hr (2.11.2016)].

²¹ Dragan Kalember je saslušan 27. jula 1914. u Vojno-posadnom zatvoru u Sarajevu (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV-3-1).

²² Vojislav Bogičević (Prnjavor, 17.4.1896 – Sarajevo, 31.12.1981), historičar i arhivist; detaljnije u: *Srpski biografski rječnik*, том 1, А–Б, Нови Сад 204, 622–623.

²³ *Bosanski glasnik – Bosnischer Bote*, Sarajevo 1916, 99.

²⁴ Dr Viljem Kening (Wilhem Köning) je bio tajnik (1911) i tužilac (1912) u Okružnom sudu u Banjaluci (*Bosanski glasnik – Bosnischer Bote*, Sarajevo 1911, 87; Isto, 1912, 91).

²⁵ Dr Vladimir Vlado Andrić (Trebinje, 1882 – Korman, Užice, 1932), advokat, političar i publicista; detaljnije u: *Ko je ko u Jugoslaviji*, Zagreb 1928, 7; *Srpski biografski rječnik*, том 1, А–Б, Нови Сад 2004, 175; J. С. Радојичић, *Биографије, Срби западно од Дунава и Дрине*, том I, А–3, Нови Сад 2009, 153)

²⁶ Dr Danilo Dimović (Slavonski Brod, 29.11.1875 – Zagreb, 23.3.1951), advokat, političar i publicista; detaljnije u: С. Станојевић, *Народна Енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, фототипско издање, књ. II, Нови Сад, 2000, 598; *Ko je ko u Jugoslaviji*, Zagreb 1928, 30; *Srpski biografski rječnik*, том 3, Д–З, Нови Сад 2007, 282; J. С. Радојичић, *Биографије, Срби западно од Дунава и Дрине*, том I, А–3, Нови Сад 2009, 992; On-line izdanje Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža")

²⁷ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV-3-3, Dn 665

²⁸ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV-3-3, Dn 562 i 588

Okružni sud u Travniku donio je 24. juna 1915. presudu. Zbog "zločina i prestupka javnog reda i mira" po članovima 65, 66, 142, 314, 315, 316. i 318. KZ osuđeni su ili oslobođeni djelimično i u potpunosti sljedeći okrivljeni:

- Kamenko Milošević, Sadulah Nikšić, Hamdija Nikšić, Viktor Rupčić²⁹ i Mirko Kus³⁰ na kaznu teške tamnice u trajanju od dvije godine;
- Milan Prica, Maksim Protić, Đuro Banjac³¹, Radoslav Semiz i Momčilo Mičetanović na kaznu teške tamnice u trajanju od jedne i po godine;
- Borivoje Jevtić³² na kaznu teške tamnice u trajanju od tri godine;
- Branko Kebljić³³ na kaznu teške tamnice u trajanju od dvije i po godine;
- Bogdan Čulić, Radivoj Đurić, Rudolf Gržeta, Simo Karanović³⁴, Artimunij Stojanović i Franjo Zekić na kaznu zatvora u trajanju od jednog mjeseca;

²⁹ Viktor Rupčić (Sarajevo, 1893 – Beograd, 9.4.1940), učitelj i novinar, robijao je u Centralnoj kaznici u Zenici. Poslije oslobođenja pripadao je grupi vodećih ličnosti Radikalno-demokratske napredne omladine (RADENA). Svojevoljno je napustio učiteljsku službu (decembar 1928) i aktivno radio u "Jadranskoj straži" i "Narodnoj odbrani". Bavio se novinarstvom u "Slavenskom jugu". Umro je od tuberkuloze u Državnoj bolnici u Beogradu (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–1, saslušanje od 23. i 24. jula 1914; *Политика*, Beograd, год. XXXVII, 6. april 1940, br. 11.440, 12).

³⁰ Dr Mirko Nikolajev Kus (Zagreb, 11.5.1896 – 18.3.1961), sociolog i etnolog, u rodnom gradu završio gimnaziju i filozofski fakultet i doktorirao (1924). Radio je kao djelovođa Radničke komore (1922–23) i asistent i kustos u Etnografskom muzeju u Zagrebu (1925–33). Optužen je za veleizdaju, uhapšen i ispitivan od 4. septembra do 17. oktobra 1914. Zbog saradnje sa neprijateljem (od 5. avgusta 1943. obavljao dužnost savjetnika u Glavnom ravnateljstvu za promidžbu u Ministarstvu narodne prosvjete NDH) osuđen je 1948. na 11 godina strogog zatvora (*Ko je ko u Jugoslaviji*, Zagreb 1928, 77; *Narodne novine*, Zagreb, god. god. CVII, 19. kolovoz 1943, br. 188, 3; On-line izdanje Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža").

³¹ Đuro Banjac iz Gudavca, srez Krupa, 18 godina star, srpsko-pravoslavne vjere, neoženjen, učenik 7. razreda gimnazije, saslušan je 25. jula 1914. kod vladinog povjerenika u vojnom posadnom zatvoru u Sarajevu. (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–1, prez. 1236)

³² Borivoje Jevtić (Jeftić), pjesnik, pripovjedač, dramaturg i esejist (Sarajevo, 30.7.1894 – 27.11.1959), pripadnik "Srpsko-hrvatske napredne omladine", osuđen na tri godine teške tamnice. Pisao je pjesme, pripovijetke i drame, te pozorišne i književne kritike, studije i eseje. Više od 25 godina bio dramaturg i režiser pozorišta u Sarajevu i Beogradu. Uređivao *Srpsku omladinu*, *Književnu kritiku* i *Pregled*. Napisao je 1924. knjigu uspomena na "Sarajevski atentat". (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–1; On-line izdanje Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža)

³³ Branko Kebljić (Mustać, Trebinje, 3.2.1897–?), profesor, učiteljski ispit zrelosti položio u Derventi (1919), a pedagošku nauku u Lozani (1923). Radio je od 1923. do 1928. kao profesor u ženskim učiteljskim školama u Subotici, Kragujevcu, Cetinju i Sarajevu, a od 1928. do 1934. u sarajevskoj Muškoj učiteljskoj školi. U učiteljskim školama u Dubrovniku, Šibeniku i Banjaluci radi od 1934. do 1941, kada je otpušten iz državne službe. Odlikovan je 1929. Ordenom Sv. Save V reda. Radio je kao novinar i javni radnik u "Pobratimstvu", "Prosvjeti" i listu "Mlada Bosna". Oslobođen je vojnog kadra jer je od 1914. do 1917. bio u zatvoru. (ARSBL, 9, IV, Službenički list, K–21)

³⁴ Simo Karanović je zajedno sa Lazarom Oljačom uhapšen jula 1914. na području Bosanskokrupskog sreza. (ARSBL, 1. Regesta br. 251/1914; ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–3)

- Jovan Grubor, Ivan Jolić, Bogdan Mutić, Đorđe Perović, Branko Sučević, Milan Stupar³⁵, Dragoljub Tejnović i Branko Zorić na kaznu zatvora u trajanju od šest nedelja;

- Mustafa Babović, Milorad Lecić, Veljko Petković i Dušan Samardžić na kaznu zatvora od mjesec dana, s tim da se Mustafi Baboviću u kaznu uračunavao jedan mjesec, a ostalim 14 dana istražnog zatvora, i

- Ljubomir Nikšić na kaznu zatvora u trajanju od dva mjeseca, s tim da mu se u kaznu računao i mjesec dana istražnog zatvora;

Prema § 271. KP "rješavaju se od optužbe u potpunosti" okrivljeni:

- Mehmed Zvono i Ismet Salihović za kazneno djelo iz § 111. KZ, a iz § 142. KZ Čedomil Borojević, Mihajlo Dojčinović, Dušan Drekalovića, Boško Marković i Uroš Prica.

Okrivljeni Lazar Krstović je u prethodnom postupku bio oslobođen od optužbe.

Prema § 271. KP "rješavaju se djelimično od optužbe" okrivljeni:

- Borivoje Jevtić za kazneno djelo po § 111. KZ, a Ljubomir Nikšić, Mustafa Babović, Milorad Lecić i Dušan Samardžić po § 142. KZ.³⁶

Prizivnu žalbu o ništavnosti presude Okružnog suda u Travniku, br. Is 423/15 od 24. juna 1915, uložio je 23. jula 1915. putem Okružnog suda u Banjaluci Vrhovnom sudu za Bosnu i Hercegovinu branitelj po službenoj dužnosti, advokat dr Vlado Vladimir Andrić. Prizivna žalba podesena je u ime 31 osuđenika.³⁷

Na zatvorenoj sjednici Vrhovnog suda za Bosnu i Hercegovinu, održanoj u Sarajevu 20. avgusta 1914, razmatrani su i rješavani pravni lijekovi uloženi na presudu Okružnog suda u Travniku od 24. juna 1915:

- djelimično je uvažena žalba Kamenka Miloševića, Sadulaha Nikšića, Hamdije Nikšića, Milana Price, Viktora Rupčića, Mirka Kusa, Maksima Protića, Đure Banjca, Radoslava Semiza, Momčila Mičtanovića i Branka Kebeljića jer je pravodobno prijavljena i izvedena. Određen je novi sudski pretres pred okružnim sudom za 31. avgust 1915. Za branitelja osuđenih predložen je advokat dr M. Rothkopf iz Sarajeva;

- odbačena je žalba državnog odvjetnika protiv dijela sudske odluke koja se odnosi na Mehmeda Zvonu kao "očito neutemeljena" i ništavna (§ 296/2 i 297/2 KP);

- odbačene su žalbe ostalih osuđenika kao ništavne, uz korekcije koje se odnose na neprimjenjivanje pogodnosti iz Zakona o postupku prema licima osuđenim zbog političkih prestupa.

Objavljivanje i prezentovanje arhivske građe

³⁵ Inž. Milan Stupar, profesor i direktor Niže poljoprivredne škole u Banjaluci i načelnik Poljoprivrednog odjeljenja Kraljevske banske uprave Vrbanske banovine (ARSBL, 23, Aj 76; *Banjaluka u radničkom pokretu i Nob*, Zbornik sjećanja, knj. 2, Banjaluka aprila 1985, 157).

³⁶ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV-3-3, Dn 665

³⁷ ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage u Okružnom sudu u Sarajevu, IV-3-3, Dn 680 i 687

Optužnica podignuta protiv "Đukićeve grupe" dio je serije arhivske građe o veleizdajničkim procesima, koju je preuzeo Arhiv Republike Srpske poslije gašenja Instituta za istoriju u Banjaluci. Građa je istražena i prikupljena za pripremu radova za "Međunarodni naučni skup o veleizdajničkom procesu u Banjaluci 1915–1916". Skup je održan 25–27. septembra 1986.

Predmet Optužnice sadrži dva dokumenta: originalna kopija Optužnice i prepis Prve redakcije Opšteg programa za omladinski klub "Narodno ujedinjenje".

Sadržaj prvog dokumenta pisan je mašinski, na hrvatskom jeziku, latiničnim pismom, sadrži 20 listova i 40 stranica. Samo na prvoj, 38, 39. i 40. stranici sadržaj teksta pisan je ručno, mastilom ili grafitnom olovkom. Djelimično je oštećen.

Optužnica sarajevskog Državnog odvjetništva sadrži: popis za 65 osoba sa ličnim podacima (ime i prezime i ime oca, mjesto rođenja, mjesto boravišta, pripadnost vjeri, dob, školska sprema i podaci o poročnosti); popis i opis počinjenih kaznenih djela od strane osumnjičenih, bilo da su vršena pojedinačno ili u grupi, i prijedlog za održavanje glavne rasprave, sa popisom okrivljenika i svjedoka koji se pozivaju na raspravu i popisom dokaza³⁸ koji će se koristiti na glavnom pretresu. Najobimniji dio Optužnice čini njeno obrazloženje, detaljan opis radnji i dokaza koje su preduzeli okrivljenici tokom izvršenja kaznenih djela.

Drugi dokument je pisan mašinski, na srpsko-hrvatskom jeziku, latiničnim pismom i djelimično je oštećen. Sadržaj dokumenta podijeljen je na četiri poglavlja: Idejna baza kluba, Politička shvatanja kluba, Konkretni program kluba i Dužnost članova. Djelimično je oštećen.

Politički sudski procesi vođeni u Bosni i Hercegovini od aneksione krize do 1917. predmet su višedecenijskog interesovanja, ne samo struke i nauke nego i većeg dijela javnosti. Najbolja potvrda su protekli događaji oko obilježavanja stogodišnjice Sarajevskog atentata i Velikog rata. Pristupi i reakcije na ove istorijske događaje su različiti u stručnim i naučnim krugovima, kao i u široj društvenoj javnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Evropi i šire. Posmatranje ovako važnih istorijskih događaja zahtijeva kontinuiranu i kompleksnu naučnu valorizaciju, koja isključuje pokušaje svih oblika revizionizma na bazi trenutnih političkih potreba.

Dokument broj 1

O P T U Ž N I C A

Is 423/15³⁹

III 1564/914⁴⁰

³⁸ Dokazi su popisivani redom i nepregledni su. Samo poznavaci kancelarijskog poslovanja lokalnih sudova iz tog vremena mogu brže uočavati slovne i brojčane oznake evidentirane uz dokaze.

³⁹ Ručno napisano grafitnom olovkom.

⁴⁰ Ručno napisano crnim mastilom.

Državno odvjetništvo u Sarajevu tuži:

1. Lazara Đukića sina Stevana, rodom iz Ključa, nastanjena u zadnje vrijeme u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, bivšeg đaka preparandije, zbog zločina veleizdaje te sukrivnje u zločinu umorstva iz potaje na 10 godina teške tamnice osuđena,

2. Cvjetka Popovića sina Đurina, rodom iz Prnjavora, nastanjena u zadnje vrijeme u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, bivšeg đaka preparandije, zbog zločina veleizdaje te zločina umorstva iz potaje na tešku tamnicu od 13 godina osuđena,

3. Vasu Čubrilovića, pok. Jove, rodom iz Bosanke Gradiške, nastanjena u zadnje vrijeme u Sarajevu, pravoslavne vjere, 17 godina stara, bivšeg đaka više gimnazije, neoženjena, zbog zločina veleizdaje te zločina umorstva iz potaje, na tešku tamnicu od 16 godina osuđena,

4. Ivu Kranjčevića, sina Đurina, iz Sarajevu, 19 godina stara, rimokatoličke vjere, neoženjena, bivšeg đaka trgovačke akademije, zbog sukrivnje u zločinu veleizdaje i u zločinu umorstva iz potaje na tešku tamnicu od 10 godine osuđena,

5. Dragana Kalembera, sina Radoslava, iz Reljave nastanjena najzad u Sarajevu, 16 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, bivšeg đaka više gimnazije, neporočna,

6. Branka Zagorca sina Perina, rodom iz Kola, najzad nastanjena u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, zbog sukrivnje u zločinu veleizdaje na tri godine tamnice osuđena,

7. Kamenka Miloševića pok. Miće, iz Nevesinja, nastanjena najzad u Sarajevu, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

8. Sadulaha Nikšića Ćamilova, iz Travnika, nastanjena najzad u Sarajevu, 22 godine stara, islamske vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

9. Hamdiju Nikšića Rašidova, iz Sarajevu, 19 godina stara, islamske vjere, neoženjena, đaka realke, neporočna,

10. Riharda (Antona) Kuzmića sina Judite, rodom i stojbinom iz Sarajevu, 18 godina stara, rimokatoličke vjere, neoženjena, đaka gimnazije, neporočna,

11. Milana Pricu pok. Danila, rodom iz Srebrenice, prebiva u Sarajevu, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka više gimnazije, neporočna,

12. Dušana Marjanca sina Todorova, iz Vagna, srez Jajce, najzad nastanjena u Sarajevu, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

13. Viktora Rupčića pok. Pavla, iz Sarajevu, 19 godina stara, rimokatoličke vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

⁴¹ Ručno napisano grafitnom plavom olovkom.

⁴² Na ovom mjestu se nalazi crvena naljepnica sa pomenutom riječi.

14. Mirka Kusa sina Nikolina, rodom iz Zagreba, nastanjena u Sarajevu, 17 godina stara, rimokatoličke vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
15. Maksima Protića Jovanova, rodom iz Krušedola, nastanjena u Sarajevu, 19 godina, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
16. Đuru Banjca Simina, rodom iz Judovca, nastanjena najzad u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka više gimnazije, neporočna,
17. Branka Kebeljića Stevina, rodom iz Mostara, stojbinom najzad u Sarajevu, 16 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,
18. Radoslava Semiza sina Spasoje, rodom iz Veličana, nastanjena najzad u Sarajevu, 17 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
19. Momčila Mičetanovića pok. Jove, rodom iz Dervente, nastanjena najzad u Sarajevu, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
20. Borivoje Jeftića pok. Milana, 20 godina stara, rodom i prebivalištem u Sarajevu, pravoslavne vjere, neoženjena, novinara, neporočna,
21. Mehmeda Zvonu umrlog Avdije, 20 godina stara, rodom i stojbinom iz Sarajeva, islamske vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočnog,
22. Savu Gakovića Nikolina, rodom iz Velike Rujiške, stojbinom najzad u Sarajevu, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke škole, neporočna,
23. Vojislava Bogičevića pok. Vida, rodom iz Prnjavora, nastanjena najzad u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, đaka preparandije, neoženjena, neporočna,
24. Čedomila Borojevića sina Ljubomira, rodom iz Kobaša, stojbinom iz Reljeva, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, bogoslova, neporočna,
25. Murata Čengića sina Dervišbegova, rodom i stojbinom iz Višegrada, islamske vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,
26. Bogdana Čulića pok. Miloša, rodom iz Laktaša, nastanjena u Bare Tribovo kotar Varcar Vakuf, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,
27. Aleksu Dimitrijevića sina Ristina rodom iz Prijedora, nastanjena najzad u Sarajevu, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
28. Mihajla Dojčinovića sina Đorđe, iz Brčkog 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, svršena preparandista, neporočna,
29. Dušana Drekalovića sina Jovina, rodom i stojbinom iz Trebinja, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,
30. Radivoja Đurića sina Đorđe, rodom i prebivalištem iz Simin Hana, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,
31. Rudolfa Gržetu sina Vinkova, rodom iz Banja-Luke, nastanjena u Sarajevu, 17 godina stara, rimokatoličke vjere, đaka preparandije, neporočna,

32. Jovana Grubora sina Đure, rodом iz Bastasa, nastanjena najзад u Sarajevu 19 година стара, православне вјере, свршена препарандисту, непорочна,
33. Ljubu Grgurevića sina Jevrema, rodом iz Ljubuškog, nastanjena u Zenici, 20 година стара, православне вјере, неоженјена, свршена препарандисту, непорочна,
34. Ivana Jolića sina Stipina, rodом i stojbinom iz Žablјaka, 17 година стара, римокатоличке вјере, неоженјена, ђака препарандије, непорочна,
35. Lazara Krstovića sina Simina, rodом iz Bjeline, nastanjena u Sarajevu, 17 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака, непорочна,
36. Simu Karanovića sina Đurđa, rodом iz Velike Ruјiške, prebivalištem iz Bosanskog Novog, 17 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака препарандије, непорочна,
37. Hamida Kukića sina Huseinova, rodом iz Ketenovića, prebiva u Knežini, 20 година стара, исламске вјере, ђака трговачке академије, непорочног,
38. Alibega Kulinovića umrl. Ahmetbega, rodом i stojbinom iz Travnika, 18 година стара, исламске вјере, неоженјена, ђака трговачке академије, већ кажњена, због преступка § 450. kz.
39. Boška Markovića Jovina, rodом i stojbinom iz Tuzle, 19 година стара, православне вјере, ђака трговачке академије, непорочног,
40. Bogdana Mutića sina Simina, rodом iz Sanskog Mosta, 20 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака препарандије u Sarajevu, непорочна,
41. Bogdana Mirkovića sina pok. Alekse, rodом i stojbinom iz Travnika, 17 година стара, pravosl. вјере, ђака препарандије, непорочна,
42. Vladimira Marića sina Milina, rodом i stojbinom iz Višegrada, 17 година стара, православне вјере, ђака више гимназије, непорочна,
43. Ljubomira Pantića Ostoјina, rodом iz Osječana, nastanjena najзад u Sarajevu, 19 година стара, неоженјена, ђака више гимназије, непорочна,
44. Đorđu Perovića pok. Steve, rodом i stojbinom iz Trebinja, 17 година стара, неоженјена, ђака препарандије, непорочна,
45. Uroša Pricu pok. Dane, rodом iz Srebrenice, nastanjena u Sarajevu, 17 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака више гимназије,
46. Branka Sučević Pavlova, rodом i prebivalištem iz Bihaća, 17 година стара, православне вјере, неоженјеног, ђака препарандије, непорочна,
47. Artimuniju Stojanovića pok. Alekse, rodом i stojbinom iz Travnika, 18 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака препарандије, непорочна,
48. Milana Stupara, Markova, rodом i stojbinom iz Velike Ruјiške, 18 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака више гимназије, непорочна,
49. Nikolu Savića sina Vasina, rodом iz Sarajeva, prebivalištem u Alipašinom Mostu, 19 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака трговачке академије, непорочна,
50. Stevu Škorića, iz Banja-Luke, 17 година стара, православне вјере, неоженјена, ђака препарандије, непорочна,

51. Dragoljuba Tejnovića sina Radina, 18 godina stara, rodom i stojbinom iz Ivanjske, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,

52. Aleksu Vrčevića pok. Koste, iz Trebinja, 17 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

53. Milana Vuletića pok. Sime, iz Bosanskog Novoga, 21 godinu stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

54. Branka Zorića sina Teodosina, rodom iz Donje Vrtoče, najzad nastanjena u Sarajevu, 17 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka preparandije, neporočna,

55. Franju Zekića sina Mijinog, rodom i stojbinom iz Vareša, 15 godina stara, rimokatoličke vjere, neoženjena, đaka više gimnazije, neporočna,

56. Petra Babića sina Vasina, rodom i stojbinom iz Trebinja, 18 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke akademije, neporočna,

57. Ljubomira Nikšića sina Aleksandra, rodom i stojbinom iz Trebinja, 15 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke škole, neporočna,

58. Mustafu Babovića sina Smajilova, rodom i stojbinom iz Trebinja, 19 godina stara, islamske vjere, neoženjena, đaka trgovačke škole, neporočna,

59. Milorada Lecića sina Jovina, rodom i stojbinom iz Trebinja, 16 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, đaka trgovačke škole, neporočna,

60. Veljka Petkovića sina Savina, rodom iz Nikšića, stojbinom iz Trebinja, 14 godina stara, pravoslavne vjere, đaka trgovačke škole, neporočna,

61. Stevana Anđelića sina Lazareva, rodom iz Dubočana, prebivalištem iz Trebinja, 15 godina stara, pravoslavne vjere, đaka trgovačke škole, neporočna,

62. Dušana Samardžića sina Perina, rodom iz Burka, najzad nastanjena u Trebinju, 16 godina stara, pravoslavne vjere, đaka trgovačke škole, neporočna,

63. Ismeta Salihovića sina Alijina, rodom i stojbinom iz Trebinja, 17 godina stara, islamske vjere, neoženjena, đaka trgovačke škole, neporočna,

64. Svetozara Kovačevića sina Jovina, rodom iz Mostara, nastanjena u Trebinju, 19 godina stara, pravoslavne vjere, neoženjena, bankovnog činovnika, neporočna,

65. Danila Beloša⁴³ ... škole u Trebinju,

i to:

A. Lazara Đukića, Cvjetka Popovića, Vasu Čubrilovića, Ivu Kranjčevića, Dragana Kalembera, Branka Zagorca, Kamenka Miloševića, Sadulaha Nikšića, Hamdiju Nikšića, Riharda Huzmića, Milana Pricu, Dušana Marjanca, Viktora Rupčića, Mirka Kusa, Maksima Protića, Đuru Banjca, Branka Kebeljića, Radoslava Semiza i Momčila Mičetanovića,

Što su godine 1913/14 u Sarajevu nastojali sklopiti savez i združivši se zaista osnovali tajno društvo među đacima srednjih škola u Sarajevu pod imenom "Srpsko-hrvatska nacionalistička omladina" na temelju programa kluba "Narodnog ujedinje-

⁴³ U nastavku nedostaje nekoliko riječi.

nja" u Beogradu, sa smjerom političkog socialnog, kulturnog i nacionalnog ujedinjenja južnih Slavena u samostalnu državu, koje je društvo hotimice od poglavarstva krilo da postoji, kojemu je savezu odnosno društvu bila zadaća jedna od kažnjivih svrha označenih u § 142. a kz. naime razdraživati na preziranje i mržnju protiv državno pravnih uredaba i stanja u § 111. b kz. navedenog u pogledu pripadnosti Bosne i Hercegovine i ostalih južnih provincija k Austro-ugarskoj monarhiji.

B. Borivoja Jeftića

a. što je godine 1914. održanjem predavanja "O radu omladine" na sastanku "Srpsko-hrvatske nacionalističke omladine" na Hridu u Sarajevu učestvovao u tom savezu znajući da isti imade pod A. navedeni program i cilj,

b. što je člancima "Rad srednjoškolaca na prosvjećivanju" u br. 5/1912 i "Nove generacije" u br. 5/1913. časopisa "Srpska omladina" zatim člankom "Putevi jedne omladine" i pismom od 17. maja 1914. iz Sarajeva u časopisu "Jugoslavija" napokon člancima "O nacionalnom optimizmu" i "Srpska omladina u Bosni" u br. 1/1914. časopisa "Glasa Juga" odobravanjem i veličanjem programa i ciljeva jugoslavenkog nacionalizma, daklen političkog i nacionalnog ujedinjenja južnih Slavena u samostalnu državu "Jugoslaviju" u štampanim djelima nastojao razdraživati na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uredaba i stanja u § 111. b. KZ navedenog u pogledu pripadnosti Bosne i Hercegovine i ostalih južnih provincija Austro-ugarske monarhije,

c. što je savjetom i upućivanjem hotimice povoda dao, da se među đacima preparandije u Mostar u razvila propaganda u smislu *jugoslavenskog* nacionalizma i time nastojao osnovati stvar, kojem je zadaća jedna od kažnjivih svrha označenih u § 142. a KZ i to pod tač. A. optužnice navedena.

C. Mehmeda Zvonu umrl. Avdije, što je napisima "Živila revolucija" i "Živio L. Đukić" na školskoj klupi u 3. razredu preparandije u Sarajevu tečajem školske godine 1913/14 javno nastojao razdražiti na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uredaba i stanja navedenog u § 111 b. KZ u pogledu pripadnosti Bosne i Hercegovine k Austro-ugarskoj monarhiji.

D. Savu Gakovića, Vojislava Bogićevića, Čedomila Borojevića, Murata Čenđića, Bogdana Čulića, Aleksu Dimitrijevića, Mihajla Dojčinovića, Dušana Drekalovića, Radivoja Đurića, Rudolfa Gržetu, Jovana Grubora, Ljubu Grgurevića, Lazara Krstovića, Simu Karanovića, Hamida Kukića, Alibega Kulinovića, Boška Markovića, Bogdana Mutića, Bogdana Mirkovića, Vladimira Marića, Ljubomira Marića, Đorđu Perovića, Uroša Pricu, Branka Sučevića, Artimuniju Stojanovića, Milana Stupara, Nikolu Savića, Stevu Škorića, Dragoljuba Vejnovića, Aleksu Vrčevića, Milana Vuletića, Franju Zekića i Petra Babića,

što su godine 1914. učestvovali kao članovi u tajnom društvu "Srpsko-hrvatska nacionalistička omladina" u Sarajevu, koje je udruženje hotimice od poglavarstva krilo da postoji.

E. Branka Kebeljića, Ljubomira Nikšića i Mustafu Babovića, što su godine 1914. u Trebinju nastojali sklopiti savez i združivši se zaista osnovali tajno društvo

među đacima trgovačke škole u Trebinju pod imenom "Srpsko-hrvatska nacionalna omladina" na temelju programa kluba "Narodnog ujedinjenja" u Beogradu sa smjerom političkog socialnog kulturnog i nacionalnog ujedinjenja južnih Slavena u samostalnu državu koje je društvo od poglavarstva krilo da postoji, kojemu je savezu odnosno društvu bila zadaća jedna od kažnjivih svrha označenih u § 142. a KZ i to pod tač. A. optužnice поближе navedena.

F. Milorada Lecića, Veljka Petkovića, Stevana Anđelića i Dušana Samardžić a, što su godine 1914. učestvovali kao članovi u tajnom društvu "Srpsko-hrvatskoj nacionalističkoj omladini" u Trebinju, koje je udruženje hotimice od poglavarstva krilo da postoji.

G. Petra Babića, Mustafu Babovića, Ismeta Salihovića i Ljubomira Nikšića što su tečajem školske godine 1913/14 u Trebinju rasprostranjivanjem pjesme "Čujte braćo Slavjani" i to prepisivanjem teksta, uručanjem prepisa pojedinim đacima i pjevanjem pjesme nastojali razdraživati na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uređaba i stanja navedenog u § 111. b KZ u pogledu pripadnosti Bosne i Hercegovine k Austro-ugarskoj monarhiji.

H. Svetozara Kovačevića, što je godine 1913. u Trebinju osnovao tajno društvo "Srpsko-muslimanska organizacija" koje je udruženje hotimice od poglavarstva krilo, da postoji pak kao predsjednik u tom društvu učestvovao,

I. Ljubomira Nikšića, Mustafu Babovića, Milorada Lecića, Dušana Samardžića i Danila Beloša, što su godine 1913. i 1914. učestvovali kao članovi u tajnom društvu "Srpsko-muslimanskoj organizaciji" u Trebinju, koje je udruženje hotimice od poglavarstva krilo, da postoji čime su počinili:

Lazar Đukić, Cvjetko Popović, Vaso Čubrilović, Ivo Kranjčević, Dragan Kalember, Branko Zagorac, Kamenko Milošević, Sadulah Nikšić, Hamdija Nikšić, Richard Kuzmić, Milan Prica, Dušan Marjanac, Viktor Rupčić, Mirko Kus, Maksim Protić, Đuro Banjac, Branko Kebeļjić, Radoslav Semiz Momčilo Mičetanović i Mustafa Babović zločinstvo smetanja javnog mira označeno u § 142. c KZ i postupak protiv javnog mira označeno u § 314, 315. a, 316. c KZ kažnjivi po § 142 KZ. obzirom na § 66 KZ. a Lazar Đukić, Cvjetko Popović, Vaso Čubrilović, Ivo Kranjčević i Branko Zagorac još obzirom na čl. IV zakona, kojim se uvađa kazneni postupnik.

Ljubomir Nikšić zločinstvo smetanja javnog mira označeno u § 142. a, c KZ i prestupak protiv javnog mira i reda označeni u § 314, 315. a i 316. c KZ kažnjivi po § 142. KZ obzirom na § 65. i 66. KZ.

Borivoj Jeftić zločinstvo smetanja javnog mira označeno u § 142. a, c KZ kažnjivo po § 142. KZ obzirom na § 65. KZ.

Mehmed Zvono, Petar Babić, Mustafa Babović i Ismet Salihović zločinstvo smetanja javnog mira označeno u § 142. a KZ te Petar Babić još prestupak protiv javnog mira i reda označeni u §§ 314, 315. a i 316. c KZ kažnjivi po § 142. KZ a Petar Babić još obzirom na § 66. KZ.

Savo Gaković, Vojislav Bogićević, Čedomil Borojević, Murat Čengiћ, Bogdan Čulić, Aleksa Dimitrijević, Mihajlo Dojčinović, Dušan Drekalović, Radivoj Đurić, Rudolf Gržeta, Jovan Grubar, Ljubo Grgurović, Ivan Jolić, Lazar Krstović, Simo Karanović, Hamid Kukić, Alibega Kulinović, Boško Marković, Bogdan Mutić, Bogdan Mirković, Vladimir Marić, Ljubomir Pantić, Đorđe Perović, Uroš Prica, Branko Sućević, Artimuniја Stojanović, Milan Stupar, Nikola Savić, Stevo Skorić, Dragoljub Tejnović, Aleksa Vrčević, Milan Vuletić, Branko Zorić, Franjo Zekić, Milorad Lecić, Veljko Petković, Stevan Anđelić, Dušan Samardžić, Ljubomir Nikšić, Mustafa Babović i Danilo Beloš postupak protiv javnog mira i reda označeni u § 314, 315. a i 318. c KZ kažnjivo po § 318. KZ a Svetozar Kovačević isti prestupak označeni u § 314, 31. a i 316. c KZ kažnjivi po § 317. KZ.

Državno odvjetništvo stoga predlaže:

1. da se održi kod nadležnog okružnog suda u Sarajevu glavna rasprava,
2. da se na istu pozovu:
 - a. kao okrivljeni:
 1. Lazar Đukić dn. br. 35
 2. Cvjetko Popović dn. br. 32
 3. Vaso Čubrilović dn. br. 44
 4. Ivo Kranjčević dn. br. 34
 5. Dragan Kalember dn. br. 31
 6. Branko Zagorac dn. br. 241
 7. Kamenko Milošević dn. br. 5
 8. Sadulah Nikšić dn. br. 8
 9. Hamdija Nikšić dn. br. 20
 10. Richard (Anton) Kuzmić dn. br. 152
 11. Milan Prica dn. br. 12
 12. Dušan Marjanac dn. br. 24.
 13. Viktor Rupčić dn. br. 11
 14. Mirko Kus dn. br. 11
 15. Maksim Protić dn. br. 10
 16. Đuro Banjac dn. br. 30
 17. Branko Kebeljić dn. br. 331/2
 18. Radoslav Semiz dn. br. 182
 19. Momčilo Mićetanović dn. br. 192
 20. Borivoj Jeftić dn. br. 27
 21. Mehmed Zvono dn. br. 18
 22. Sava Gaković dn. br. 29
 23. Vojislav Bogićević dn. br. 347
 24. Čedomil Borojević dn. br. 384
 25. Murat Čengiћ dn. br. 64 c
 26. Bogdan Čulić dn. br. 148 a
 27. Aleksa Dimitrijević dn. br. 220

28. Mihajlo Dojčinović dn. br. 41 a
29. Dušan Drekalović dn. br. 82 f
30. Radivoj Đurić dn. br. 195
31. Rudolf Gržić dn. br. 57 c
32. Jovan Grubor dn. br. 180 a
33. Ljubo Grgurević dn. br. 42 a
34. Ivan Jolić dn. br. 52 c
35. Lazar Krstanović dn. br. 380
36. Simo Karanović dn. br. 73 b
37. Hamid Kukić dn. br. 78
38. Alibeg Kulinović dn. br. 401 a
39. Boško Marković dn. br. 99
40. Bogdan Mutić dn. br. 417 a
41. Bogdan Mirković dn. br. 72 b
42. Vladimir Marić dn. br. 64 b
43. Ljubomir Pantić dn. br. 232
44. Đorđo Pantić dn. br. 82
45. Uroš Prica dn. br. 376
46. Branko Sučević dn. br. 63 a
47. Artimunija Stojanović dn. br. 251
48. Milan Stupar dn. br. 65 c
49. Nikola Savić dn. br. 69 a
50. Stevo Škorić dn. br. 57 a
51. Dragoljub Tejnović dn. br. 76 b
52. Aleksa Vrčević dn. br. 106
53. Milan Vuletić dn. br. 113
54. Branko Zorić dn. br. 62 a
55. Franjo Zekić dn. br. 191
56. Petar Babić dn. br. 331/5
57. Ljubomir Nikšić dn. br. 331/2
58. Mustafa Babović dn. br. 331/17
59. Milorad Lecić dn. br. 331/16
60. Veljko Petković dn. br. 331/3
61. Stevan Anđelić dn. br. 331/6
62. Dušan Samardžić dn. br. 331/14
63. Ismet Salihović dn. br. 331/44
64. Svetozar Kovačević dn. br. 331/20
65. Danilo Beloš iz Trebinja
 - b. kao svjedoci
 1. Stjepan Komarica dn. br. 349 a)
 2. Zvonimir Jukić dn. br. 349
 3. Slavko Juračić dn. br. 349 c

4. Vinko Stjepan Lozić dn. br. 49 a⁴⁴
5. Karlo Pospišil dn. br. 349 d
6. Petar Kučinić dn. br. 349 e
7. Dragutin Arbanas dn. br. 349 f
8. August Pepić dn. br. 349 g
9. Stjepan Palady dn. br. 349 h
10. Filip Rodić dn. br. 356
11. Anton Odić dn. br. 360
12. Franjo Raguz dn. br. 361

c. da se tečajem rasprave pročitaju slijedeći spisi kao dokazala:

prijave dn. br. 1, 1a, 9a, izvješće okr. suda od 7/10. 1914. dn. br. 17 ad i prilozi – prijava 19, 28, 45, 137, zapisnik 47a, dopis 59a i b, zapisnik 64a, 65, dopis 66, 67, 71, 75a 85, 92, 93, 94, 97, pjesme pronađene kod Cvjetka Popovića 107, zapisnik 109 ad 115, 118, 121 i članak "Onima koji dolaze", okružnica 129 ad, dopis 134, iz dn. br. 141: zapisnik B. Jeftića zapisnik 148 e, 159, 170a 174b, ad i ad 2 članak Zora br. 4/5 1911. str. 163 ex 174c, 174j ad dopis 174 n ad ½, 174ž ad, 239a, 269, 278a, iz dn. br. 280: članci velika proslava Vihor 1/2, 1/3 str. 94 I/6 Mlada Italija I/7 cela Jugoslavija ... str. 139 Narodno Jedinstvo od 20/6. 1914. nova generacija i Njegušova proslava u Zagrebu. Iz života i kulture: Novi Srbin, Narodno Jedinstvo, dopis dn. br. 312, 313 i prilog dopis 326 optužnica 30/a u prevodu ex. dn. br. 331: 3, 3 ad ex B1 ad: otpis i program, prijava od 1/7. 1914. F ½, prilozi zapisnika 2 (Ljub. Nikšića) dopisi 1/1, 1/2, 1/3 Vaskrsenije, Atentatori. Zapisnik o organizaciji, plakat, korespondencija okr. Lukšića dn. br. 4 i prilozi i list "Borac". Zapisnik dn. br. 11, pisma Branka Kebeljića i Lj. Nikšića ad dn. br. 12 zapisnik Josipa Lukšića dn. br. 15 prilog zapisnika Svetozara Kovačevića 20 zapisnik K. Miloševića 9/1 zapisnik od 4/7. 1914. H 1/1 Nike Kolića prilog zapisnika H/5 331/25 ad zapisnik 357, 358, 359, 403 izvadak 363 krsni list 368, 375 dopis 372 svjedodžbe: 103, 139, 331/23 kaznene vjerice ex 331, 188-h, 22, 29 a, g, 37, 39, 42, 352 iz spisa C 301/1912 (Miloš Pjanić) 1, 10, 11, 18, 23, 49 ad, 81 iz Jugoslavije mai 1914 I. 1. Uvod juni 1914 I/2 dopis Str. 103 iz Sarajeva Zora 1912. br. 6–8 slovke uvod str. 241. osuđena omladina 365 i dobiti se imajuće kaznene vjerice i svjedodžbe o imetku i ponašanju ostalih okrivljenih.

O B R A Z L O Ž E N J E

Ad. A. D. Akoprem je kraljevina Srbija nakon aneksije Bosne i Hercegovine dne 31. marta 1909. izrično očitovala, da aneksijom nisu povrijeđena njezina prava, te se obavezala promjeniti pravac svoje politike i u buduće živiti u prijateljstvu sa

⁴⁴ Stjepan Lozić zvani Vinko Lozić, rođen u Donjem Vakufu, 19 godina star, rimokatoličke vjere, učenik 2. godišta sarajevske preparandije, saslušan je 27. jula 1914. u Sreskom sudu u Bugojnu u svojstvu osumnjičenog. (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–4, Dn broj 49k)

našom monarhijom, nisu zvanični Srpski a još manje ostali političari kraljevine prestali, da misle i rade oko osvojenja ovih zemalja.

Šta više, ove su aspiracije sve jače izbijale na površinu te su svakim načinom koji se dade zamisliti, nastavili i neumorno provodali svoju pogubnu djelatnost. U prvom redu osnovana su u tu svrhu razna društva u samoj kraljevini, tako da se ne malo čitavi politički život u Srbiji oko toga pitanja kretao. Agitiralo se među građanstvom i seljačtvom kao što i među školskom omladinom i đacima i skoro sva sokolska, pjevačka streljačka i literarna društva bila su u službi ove osvajalačke politike. To se pako nije ograničilo na samu kraljevinu, već se je razvilo intezivno djelovanje na tlu same naše monarhije, te je taj sistematični provedeni pokret svakom poznat pod nazivom "velikosrpske propagande". Predaleko bi vodilo nabrajati, što se u tom pravcu pokušalo, i izvršilo. Ovdje se radi samo o jednom užem djelu ovog političkog rovarjenja, koje je služilo navedenoj svrsi i koje je imalo cilj ne samo da đaćku omladinu pravoslavne vjere u svoje mreže zaplete, nego se je oborilo na mladež svih vjera i narodnosti. Na čitavom jugu Austro-ugarske monarhije tražili su se i stvarali pristaše srpskim nacijama podesnih ideja. Naravna je stvar, da se – kada se mislilo primamiti sve južne Slavene – pravi cilj i svrha, čisto srpski interes, nije suviše naglašavao te se je neiskusni svjet time zavaravao, da se je počelo raditi na "kulturnom ujedinjenju" naroda slavenskog juga, pri čemu je kulturno ujedinjenje zamišljeno kao prelaz namjeravanom političkom ujedinjenju. U tu svrhu valjalo je pridobiti najprije inteligenciju naroda a i pošto je neiskusna mladež najpristupačnija ovakovim idejama, da se je sa strane srpskih zvaničnika mnogo truda uložilo, da se stvaraju đačke i srednjoškolske organizacije u svim južnim provincijama Austro-ugarske monarhije, pri čemu su se poslužili našim državljanima kao pokretačima a njima opet išla na ruku postojeća već Srpska društva visokoškolaca u Beču i Pragu.

Da je čitavi "jugoslavenski" pokret potekao iz Srbije i služio jedino velikosrpskim aspiracijama vidi se iz načina kako se je agitacija na čitavom jugu monarhije tjerala. O srpskom majoru Milanu Vasiću, sekretaru "Narodne odbrane" veli se u nekrologu (Novi Srbin sept 1913: "On je bio jedan od najistrajnih"⁴⁵ i najoduševljenijih radnika u velikom organizovanju narodne snage koje se kod nas vršilo posljednjih pet godina. Znalo se za njegov rad u Zagrebu, u Ljubljani, kao i u Beogradu, i u Bosni, i u Macedoniji kao i u Srbiji. 1908. godine desio se u našoj istoriji jedan događaj po značaju ravan jakom zemljutresu, koji istina poruši mnoge zgrade no i opomene ljude pažljivije i solidnije da zidaju. Jedina neaziska i nemuslimanska država prisvojila je sebi jednu srpsku pokrajinu baš u to vreme, kad je Srbija bila u stanju jedino rečima protestovati. Postiđena, što su njene protesne reči ostale bez dejstva u svetu, Srbija je morala na ruševinama mnogih dotadašnjih nada zidati jednu stvarniju i solidniju građevinu. Potresar 1908. probudio je ovu zemlju da misli na tri stvari: 1. Na priznanju narodne snage, 2. Na organizovanje njeno, 3. Na primjenu njenu. Poslije jednog momenta stupilo se grozničavom radu na spremanju. Niko nije dotle

⁴⁵ Prvo je stajalo "najistrajnijih", pa potom grafičkom olovkom prepravljeno u "najistrajnijih".

poznao udruženu snagu narodnu. Poznavali su mnogi tu snagu samo posepanu ... Milan Vasić proputovao je sve krajeve srpske i skoro sve jugoslavenske. Svuda je stekao poznanika prijatelja i saradnika i svuda je on posejao zrnje revolucionarnog nacionalizma ... detalji toga rada moraju ostati neobjavljeni ... i mi ćemo se vidjeti nesumljivo sasvim blizu onog ideala za koji je Milan Vasić živeo i poginuo. Videćemo se pred ostvarenom željom o velikoj Srbiji i o pijemontskoj u Srpstvu i Jugoslovenstvu. Tako je došlo u mnogim mjestima na jugu monarhije do osnivanja srednjoškolskih organizacija, koje su nikle u obliku tajnih društava. Strašne političke pojave u prošlim historičkim danima dala su povoda, da se ovim razgranjenim agitacijama u trag ušlo, pak se je ispostavilo, da su u samoj Bosni i Hercegovini započela svoje djelovanje đачка društva u Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Trebinju i Banjoj-Luci, koji su služili primjernom jednako ili slično ustrojena društva u Ljubljani, Zagrebu, Split u etc. sa kojima su podražavali i sveze.

Tečajem kaznenog postupka provedenoh pred okružnim sudom u Sarajevu proti Milošu Pjaniću⁴⁶ i drug. zbog zloč. iz § 125. KZ. Ustanovljeno je godine 1912. da su se organizacije školske omladine osnivale na podlogu programa omladinskog kluba "Narodnog ujedinjenja" u Beogradu. Uzevši kao cilj ujedinjenja srpskog, hrvatskog i slovenskog naroda hoće ovo društvo, da stvori jednu nacionalističku državu u obliku federalističke "jugoslavenske" republike. Na taj način došlo je do mnogih organizacija "jugoslavenske nacionalističke omladine" na čitavom jugu Austro-ugarske monarhije te se napose kod organizacije u Ljubljani dokazalo, da stoje organizacije "nacionalističke omladine" u uskoj svezi sa djelovanjem kluba, "Narodnog ujedinjenja" sa sjedištem u Beogradu.

Jedna tačka programa "Narodnog ujedinjenja" koji je u prvoj svojoj redakciji kod mnogih đака cirkulirao, glasi da se od članova također traži terorističko djelovanje te zbilja postoje politički atentati zadnjih godina u Zagrebu i Sarajevu u dokazanoj vezi sa tim jugoslavenskim pokretom.

Kako proizlazi iz dopisa dn. br. 97 ušla su kr. hrvatske oblasti nakon Jukićevog atentata na kr. povjerenika Cuvaja i kasnije nakon atentata na bivšeg povjerenika sada bana baruna Ivana Skerleca u trag jugoslavenskom nacionalističkom pokretu, koji je u zadnje vrijeme poprimio revolucionarni karakter. Stoga su propagatori toga pokreta obustavili za neko vrijeme javno svoju djelatnost.

Početak pako godine 1914. taj se je pokret "nacionalističke omladine" počeo opet javljati u prenatnoj formi. U martu iste godine na Njegušovoj proslavi u Zagrebu zaljučeno je provesti organizaciju i to poglavito u tom smjeru, da se na svim visokim školama slovenska, hrvatska i srpska omladinska udruženja u jedinstvena južnoslavenska društva spoje.

⁴⁶ Miloš Pjanić, sin Riste, rođen 1893. u Gomljanima, srez Ljubinje, učenik 8. razreda realne gimnazije u Sarajevu, isljeđivan je 28. oktobra kod vladinog povjerenika za glavni grad Sarajevo kao pripadnik Srpsko-hrvatske napredne omladine i zajedno sa Dragoslavom Ljubibratićem suđen 1913. u prvom đачkom veleizdajničkom procesu. (V. Bogićević, *Mlada Bosna*, pisma i prilozi, Sarajevo 1954, 322)

Taj je zaključak djeomično proveden pa se pristupalo izdavanju glasila nacionalističke omladine i tu su iznikli na jednom razni časopisi i novine, koji imaju propagirati nacionalistički program.

U Zagrebu je počelo izlaziti glasilo akademske nacionalističke omladine "Nova Rijječ" uz njega polumjesečnik "Vihor" koji je uređivao glavni pokretač "Jugoslavenske nacionalističke omladine" Vladimir Čerina. Istodobno počeli su izlaziti u Pragu "Jugoslavija" u Ljubljani "Glas Juga" u Splitu "Zastava" koji su svi po svom programu zahtijevali ujedinjenje srodnih jugoslavenskih narodnostnih skupina u jedan narod jugoslavenski politički autonoman i kulturno slobodan.

S time se sasvim slaže osnivanje društva: Srpsko-hrvatske nacionalističke omladine u Sarajevu u isto kritično vrijeme kao što djelovanje srodnih organizacija u D. Tuzli, Trebinju i Banja-Luci.

Prvi počeci pokreta sižu u godinu 1912. Tada su se članovi organizacije zvali nacionalistima te se združili na temelju poznatog programa "Narodnog ujedinjenja".

Ustanovljeno je (dn. br. 104 a) da je već tada Lazar Đukić oko osnivanja ovog "naprednjačkog društva" radio. U stanu jednog đaka u Lugavini ulici bila je skupština, kod koje je čitan program. Društvo se je bavilo sa politikom. Međutim se čini, da je i tu iz gore spomenutih razloga kao što zbog istrage protiv Miloša Pjanića nastao zastoj, dok nije godine 1914. pokret ponovo i u drugom obliku oživio.

Kako najagilniji pokretač čitave akcije oko osnutka đачkih organizacija Lazar Đukić navada potaknuo je član Ljubljanske organizacije tamošnjim vlastima dobro poznati i velikosrpski agitator I. Endlicher osobno u Sarajevu nacionalistički pokret, pak je Lazar Đukić sve ostalo obavio, tako da se je za kratko vrije obnovao na preparadiji, trgovačkoj akademiji, gimnaziji i realci "Srpsko-hrvatsko nacionalističko društvo" sa slijedećom organizacijom. Svaka je škole imala svoj posebni odbor a svima zajednički bio je centralni odbor, u kojem vidimo uz Lazara Đukića još Viktora Rupčića (oba preparandista) Mirka Kusa i Maksima Protića (trgovačke akademije) Marka Perina i Đuru Banjca (više gimnazije) i Hamdiju Nikšića (velike realke).

U odboru preparandije bili su još Sadulah Nikšić i i Vlado Samardžić⁴⁷, u odboru trgovačke akademije Pero Đenero, Radoslav Semiz, Ivan Kranjčević i Momčilo Mičetanović.

Organizacija podržavala je saveze sa nacionalistima u Zagrebu i Dalmaciji, što se vidi iz pronađenih korespodencija i okolnosti, da je na Njegošovu proslavu, koja se mora smatrati kao jugoslavenski omladinski kongres, slali kao zastupnika Sadulaha Nikšića. U koliko to nije učinjeno prije (D. Tuzla) nastojala je sarajevska organizacija da osnuje slična društva u provinciji kao što je Lazar Đukić potaknuo organizaciju đaka (realke) u Banja-Luci i po Branku Kebeljiću nacionalističko društvo đaka trgovačke škole u Trebinju.

⁴⁷ Vlado Samardžić iz Mostara, star 23 godine, srpskopравoslavne vjere, neoženjen, apsolvant sarajevske muške preparandije, saslušan je 23. jula 1914. kod vladinog povjerenika kod vojnog posadnog zatvora u Sarajevu. (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV-3-1, prez. 1236)

Sjednice su se obdržavale u stanovima đaka ili pod vedrim nebom ili u kafanama.

Pokretači tajne organizacije istina nisu odmah u početku organizatorskog rada izišli u javnost sa čitavim svojim programom već postepeno te su isprva, da primamo čim više članova samo naglašivali još neupućenim da misle osnovati društvo koje će imati zadaću da približi Srbe i Hrvate i ostale Slavene, da ih kulturno ujedini i tako su mimoišli svaku političku tendenciju. Za kratko pako istupili su otvoreno sa svojim političkim namjerama te nisu ni malo tajili, za čim idu, tako da je svakom članu društvu jasno moglo biti, o čemu se radi naime razdražiti na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uredaba i pripadnosti Bosne i Hercegovine Austro-ugarskoj monarhiji, pri čemu se je naglašivala potreba osnivanja samostalne jugoslavenske države. Kao društveni znak služila je kombinirana srpska i hrvatska trobojnica.

Postupak kod osnivanja u pojedinim školama bio je taj da se pošto se je našao dovoljan broj pristaša, sazvala skupština za osnivanje društva. Kako je na primjer tekla konstituirajuća sjednica na trgovačkoj akademiji opisuje jedan član kako slijedi: Koncem godine 1913. saznao je da postoji jugoslavensko društvo u preparandiji, gimnaziji i realci te im je Mirko Kus kazao da bi i u akademiji trgovačkoj trebali to tajno društvo osnivati.

Početkom godine 1914. u februaru ili martu sazvaio je Mirko Kus na Benbaši skupštinu, u svrhu da bi i akademičari osnivali isto tajno društvo. Skupština se je i zaista obdržavala iza banje te su prisustvovali 15–20 akademičara i među njima Momčilo Mičetanović, Branko Zagorac, Pero Đenero, Maksim Protić, Mirko Kus, Radoslav Semiz, Radivoj Đurić, Nikola Savić, Alija Kulinović, Boško Marković, Pero Babić etc.

Nako što su se svi skupili otvorio je Mirko Kus skupštinu te obrazložio, da je nužno to društvo osnovati, jer na to potiču i ostala osnovana društva a osobito preparandisti.

Ideja osnivanja društva jednoglasno je prihvaćena te se je htjeo i program i pravila čitati, nu to je bilo nemoguće, jer dobiveni formular bio je sitno pisan i nečitljiv a dobiven je od udruženja preparandista, na to je Kus rekao, da to ništa ne mijenja na stvari, društvo neka se osnuje a pravila neka se na drugoj skupštini pročitaju. Svi su to jednoglasno prihvatili i društvo osnovali. Za predsjednike bio je izabran Mirko Kus, za podpredsjednike Maksim Protić, za tajnika Pero Đenero, za blagajnika Radoslav Semiz, u odbor Alija Kulinović i Momčilo Mičetanović. Na skupštini je u glavnom postavljen ovaj program: osnivanje jugoslavenske republike. Progoniti strane ne slavenske elemente kao germane i Mađare i t. d. iz slavenskih zemalja. Reakcija prema svima društvima, koja ne goje ovu ideju, naime radikalnim srpskim i hrvatskim društvima.

Poslije su se obdržavale sjednice odbora, skupština u gaju na Bistriku sa predavanjem u kojem se kritizirao postupak vlada u agrarnom pitanju i sudelovali su članovi svih škola, jedna skupština u Koševu, gdje je čitan program društva i izabran

odbor. U junu obdržao je književnik Vaso Stajić predavanje u "Slogi" na koje su ovi jugoslaveni bili pozvani i prisustvovali.

Prije toga obdržavala se još generalna skupština svih članova organizacije, da reagiraju na poznate događaje, je na Revolteru u Trstu te su zaključili da neće demonstrirati nego obdržati zabavu i novac poslati u Trs .

Pri probama za zabavu obdržali su skupštinu u "Slogi" u svrhu dogovora zbog događaja na gimnaziji u Mostar u jednog delegata, da stvar ispita i skupštini podnese predlog kao delegat otišao je Lazar Đukić.

Kako se iz priznanja nekih članova tečajem redarstvenih izvida vidi, služio je i novoj organizaciji za podlogu prijašnji program "Narodnog ujedinjenja" od kojeg se kao preparandista Ibrahima Fazlinovića⁴⁸ u Ljubuškom jedan primjerak pronašao. Po dokazu Borivoja Jeftića kolali su statute "Narodnog ujedinjenja" u velikoj mjeri među đacima, tako da su bili povoljno poznati, što u ostalom i drugi članovi potvrđuju i na sastanku na Benbaši, kada je bilo govora o programu, rekao je Lazar Đukić, da je program svima poznat, čemu nije niko prigovorio.

Program bavi se sa ciljem ujedinjenja Srba, Hrvata i Slavena od Skoplja do Ljubljane i od Cetine do Novog Sada u kulturnom i političkom pogledu na temelju srpsko-hrvatskog nacionalizma i radikalnog demokratizma ističući načelo, da je nacionalna kultura nemoguća bez nacionalne države. Težište pako nacionalne borbe nalazi se u jačanju nacionalne svijesti, nacionalne snage i volje, da se izvršuje nacionalna samo obrana radom, trpljenjem i žrtvovanjem. Time se istaknuti dovoljno jasno politički ciljevi društva i zadaća: propagirati ideju suvereniteta srpskog i hrvatskog naroda u jedinstvenoj državi utemeljenoj na slobodnim načelima, koju su nazvali "Jugoslaviju". Ujedno se proklamira borba proti neslavenskim narodima monarhije, u II. stavki, koja glasi: nacionalna defensiva od duhovnih i materijalnih nasrtaja tuđinačkih, nacionalnih ofenziva na naše zarobljene i poluizgubljene djelove narodne sredstvima duhovnim i materijalnim. Kao naročita dužnost članova ističe se: raditi na ličnom obnovljenju u smislu nacionalnog rada i vaspitanja sebe za nacionalnu žrtvu, pak buditi viteški duh i borbenu radost svuda oko sebe i sistematički i neumorno propagirati klubski program.

Kako se imade program svatiti i tumačiti vidi se najjasnije iz smjera, u kojem su pisani nacionalistički omladinski časopisi i novine i to su u Bosni i Hercegovini: "Srpska Omladina" u Hrvatskoj i Slavoniji, "Ujedinjenje", "Glas Jugoslavije" i "Vihor" u Ugarskoj, "Novi Srbin" u Kranjskoj, "Preporod" i "Glas Juga" u Českoj, "Val"⁴⁹ i u Srbiji "Preporod" ("Napredak") i sl.

⁴⁸ Ibrahim Fazlinović, učenik 4. godišta sarajevske preparandije, saslušan je 18. jula 1914. kod vladinog povjerenika za glavni grad Sarajevo (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV-3-1, prez. 1236).

⁴⁹ Časopis "Val", novine srpske i hrvatske napredne omladine, štampana četiri broja u Zagrebu od 1. 10-15.11.1911. Glavni urednik Vladimir Čerina. Zajedno sa Milošem Đurićem uređivao je u Zagrebu 1914. i časopis "Vihor".

Kao primjer neka služi izvadak iz lista "Novi Srbin" časopisa Srba srednjoškoolaca u Ugarskoj od septembra 1912. (dn. br. 93) kada se kod školskih svečanosti pjeva himna, Srbi, pošto u Mađarima vide samo neprijatelje, neće da je pjevaju, nego samo miču usnama ... ili u članku "Đaci i politika" misao jugoslavenske samostalnosti ima svoje propovednike na jednom prestolu i u jednom ministarstvu, njoj služi jedna država, koju radi toga nazivaju Jugoslavenskim Pijemontom, nju ispoveda kao svoje vjeruju cvet inteligencije slovenačke, hrvatske i srpske, za nju se još ponajviše oduševljava buduća jugoslavenska inteligencija, studenti, studentkinje, pa čak i đaci! Dalje se spominje opširno atentat Luke Jukića te se veli: nas interesuje najviše uloga đaka u ovom političkom događaju, jer ih ima najviše među optuženim i osuđenim drugovima Luke Jukića. Jedan od njih osuđen na šest godina ima tek 15 godina, četvorica su učiteljski pripravnici od 1–4 razreda, jedan učenik gimnazije 4. razreda, jedan 7. i jedan 8. najzad trojica su učenici trgovačke akademije između 16–20 godina stari. Jedini student među njima je bio Jukić, a ostalo đaci kao i mi. I ti su se bavili politikom ... Priznali su, da su radi ostvarenja jugoslavenske republike stvorene po svoj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji tajne družine đaka srednjoškoolaca, koje su radile najprije na revolucioniranju duhova u jugoslavenskoj inteligenciji i time pripremali radnike za političku revoluciju, za narodni ustanak, koji bi Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Dalmaciju zajedno sa Srbijom ujedinio u samostalno državno tijelo. Priznali su i to, da je đачki štrajk, koji je u martu ove godine bio izbio u svim srednjim školama spomenutih zemalja, bio u vezi sa njihovom jugoslavenskom politikom kao što se vidi uprkos zabrani školskih vlasti i roditelja, umeju đaci da se bave i politikom i da ta politika baš ne bude "mlaćenje prazne slame".

Sve pojave kod nas dokazuju, da su se pokretači jugoslavnskog nacionalizma poslužili istim sredstvima i da su na žalost postigli isti uspjeh.

Da jugoslavenski program ima ozbiljnu i realnu podlogu dokazuje okolnost, upravo kada se počelo u Beogradu intezivnije raditi u tom pravcu odlučila sazvati i jugoslavenski studentski kongres. O kongresu se u članku br. 4/5 "Zora" 1911. veli: da je velika nacionalna nesreća: aneksija Bosne i Hercegovine bila povod osnivanja kulturne lige i "Narodne odbrane" dočim se u Beču pokrenuo glasnik srpske narodne omladine "Zora" oko kojeg se skuplja onaj dio omladine, u kome nije ugasnula "nacionalna svijest" i koje je otpočelo svoje veliko sveto djelo. "Zavjetna misao, koja je postala posle aneksije, poče da radi kao sveta dogma u srcima srpskog i hrvatskog đaka i ako bude trajne volje i muškog pregaštva naš će se i nacionalni problem uputiti u pravcu svoga pozitivnog rješenja." Ako se uvaži da su kod kongresa sudjelovali zbilja đaci iz Bosne, koji su poslije vjerno radili u smislu Beogradskih uputa to je i time pridonešen daljnji dokaz uzročnog saveza pokreta sa ciljevima srpskog nacionalizma. U sarajevskoj "Srpskoj omladini" od 1/3. 1913. str. 120 veli se izrično: što hoće nacionalistička omladina i koji su njeni nacionalni principi, dovoljno je istaknuti, da je njezin program program i Narodnog Ujedinjenja u Beograd u.

Čitava je agistacija u srednjoškolskoj omladini sarajevskoj bavila se uistinu sa revolucioniranjem duhova, da ih pripremi za političku revoluciju i razparčavanje

navedenih jugoslavenskih časopisa među članovima organizacije imalo je jedinu svrhu u smislu programa "Narodnog ujedinjenja" razdraživati na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uređaba i stanja navedenog u § 111. sl. b. KZ. u pogledu pripadnosti južnih slavenskih zemalja Austro-ugarske monarhije u svrhu ocjepljenja ovih zemalja i ujedinjenja istih u samostalnu jugoslavensku državu. U tom pravcu razvili su neumorna djelovanja pokretači i istaknuti članovi organizacije bivši i svjestni svoga protivzakonitog postupka, koji su stoga brižljivo krili pred poglavarstvom i vlasti.

Pod A. optužnice navedeni članovi udruženja bili su sasvim upućeni u ciljeve nacionalističkog pokreta. Lazar Đukić, Cvjetko Popović, Sadulah Nikšić, Hamdija Nikšić, Kamenko Milošević, Dušan Marjanac i Richard Kuzmić poznavali su pravila "Narodnog ujedinjenja" kao članovi prijašnje "Naprednjačke organizacije" kako to proizilazi iz spisa C 301/1912. Iz iskaza preslušanih đaka slijedi da su t. zv. naprednjaci imali isti program, sa kojim su poslije istupili pod nazivom nacionalista. To priznanju nekoji okrivljenici (Kuzmić etc) time, da je nova organizacija bila nastavak prijašnje naprednjačke, što se u ostalom po tom vidi, da su prvobitni naprednjaci bili glavni pokretači "Srpsko-hrvatske nacionalne organizacije".

Pod A. navedeni okrivljenici taje, da je organizacija imala politički cilj, tvrde da su imali pred očima smo kulturno ujedinjenje Srba i Hrvata, i da se širili međusobno narodnu snošljivost, dočim za političko jedinstvo u smislu ostvarenje jugoslavenske države neće da znadu a još manje o djelovanju sa kojim bi smetali javni mir. Međutim dokazuju svjedoci, koji će pozvati na raspravu, da su đaci nacionalisti otvoreno propagirali program udruženja te su pokazivali na mapi buduću jugoslavensku republiku u koju su uvrstili Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Srbiju i Slavenske zemlje i dokazivali potrebu stvaranja jugoslavenske države.

Hrvatima napose se govorilo, da bi njima bio spas u jugoslavenskoj državi od potlačivanja tiranske Austrije te da moraju da prionu uz taj pokret, da valja probuditi narodu svijest u pravcu jugoslavnske ideje pa da će onda ovako osvješćen narod jak i ujedinjen lako stresti sa sebe jaram u kojem je sapet. Na taj način su pod A. navedeni okrivljenici, koji su sasvim upućeni bili u ciljeve nacionalističkog pokreta zlonamjerno razvili opasnu propagandu među srednjoškolskom omladinom, koju su postepeno primamili i svojim razvratnim idejama pokvarili a i među sobom se sokolili učvršćivali pogubnim svojim nazorima, tako da su iz Srbije otpremljeni atentatori u njihovim redovima lahko našli pristaše, što služi najjasnije kao dokaz, da je čitav pokret postigao u svakom pogledu namjeravani uspjeh te da se mora što ozbiljnije i strožije prosuditi.

Lazar Gjukić napose označuje se kao vođa čitavog nacionalističkog pokreta. Kao član odbora "Srpsko-hrvatsko naprednjačke omladine" poznavao je dobro program "Narodnog ujedinjenja" to je potvrdio da je to isti koji je pronađen i spisu priložen. On je priznao nadalje, da je na prvoj konstituirajućoj skupštini srpsko-hrvatske nacionalističke organizacije bilo govora o tom, da će biti podloga njihovog rada klub "Narodnog ujedinjenja". Ovaj je program bio kako gore navedeno – među đacima

dovoljno poznat, jer su cirkulirali primjerci a glede Đukića samog tvrdi okrivljeni Rupčić, da je kod njega vidio program, u kojem je govor o Jugoslavenima i stvaranju jugoslavenske države. U ostalom se iz mnogih iskaza i priznanja članova organizacije vidi, da je đačka nacionalne organizacija imala svoja pravila, koja su se temeljila na pravilima "Narodnog ujedinjenja". U ostalom su se svi okrivljenici natjecali u raspostranjenosti nacionalističkih glasila, u kojima su dovoljno označeni ciljevi i sredstva njihove organizacije te okolnost, da su kod atentata dne 28. juna 1914. učestvovali upravo Lazar Đukić i nekoliko istaknutih vođa nacionalističkog pokreta dovoljni je dokaz, da se tu nije radilo o kakvom idealnom poslu na polju kulture već da je ovim dobro upućenim članovima društva do toga stalo, da šire razvratne političke ideje jugoslavenskog nacionalističkog pokreta.

U tom pravcu značajna su ustanovljenja u atentatskom procesu istaknuta u osudi br. 7471 ex 1914. okružnog suda u Sarajevu. Iz programa omladinskog kluba "Narodno ujedinjenje" osnovanog u vrijeme balkanskog rata vidi se, da je težnja za otrgnućem Bosne i Hercegovine od Austro-ugarske monarhije i za njihovim pripojenjem srpskoj kraljevini nalazila sve više odziva u samoj srpskoj kraljevini te u omladinskim krugovima Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

To se najbolje vidi iz atentata Jukićeva te iz atentata, što ga je Schäfer pokušao u Zagrebu, napokon iz đačkih organizacija na nacionalističkoj bazi u tuzlanskoj gimnaziji te u svim većim srednjim školama u Sarajevu. Za duh, koji je vladao među đacima tuzlanske gimnazije govori na primjer iskaz gimnaziskog đaka Mladena Stojanovića⁵⁰, koji je pred sudom očitavao, da odobrava atentat na blagopokojnog Prestolonasljednika iz nacionalističkih razloga kao protivnike realizovanja nacionalističkih težnja t. j. zajedničkog rada svih Jugoslavena u monarhiji.

Gavro Princip je naglasio kao motiv svoga čina političko ujedinjenje Jugoslavena te je tvrdio, da se je nacionalizam počeo razvijati za vrijeme balkanskog rata te se otada među nacionalističkom mladeži razvio radikalni program. Počeli su se nacionalni đaci pojavljivati u svim školama Jugoslavena sa ciljem, da se svi Jugoslaveni smatraju kao jedan narod. Primjerom služila je Njemačka, Italija a u danom momentu bi se ujedinjenje i kod nas provelo. Takvim momentom mogao se smatrati slučaj kakvog evropskog rata kad bi trebalo, da Jugoslaveni i Srbi budu tako jaki, da se od Austrije odcijepe. Tako misli sva omladina. Lazar Đukić priznao je na glavnoj raspravi, da je on članom đačkog udruženja "Srpsko-hrvatska nacionalna omladina" čija je težnja bila jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, da je bio u odboru toga društva i u

⁵⁰ Dr Mladen Stojanović (Prijedor 7.4.1896 – Jošavka, 1942), ljekar sa prebivalištem u Tuzli, salušan je 21. juna 1915. u banjalučkom okružnom sudu u svojstvu okrivljenika. Presudom Okružnog suda u Bihaću osuđen je avgusta 1915. na 16 godina teške tamnice zbog počinjenih zločina veleizdaje (§ 111. b KZ), uvrede carskog i kraljevskog veličanstva (§ 141. KZ), smetnje javnog mira (§ 142.a i c KZ) i prestupa protiv javnog reda i mira i rada dioništvom u tajnom društvu (§ 314, 315. a i 316. c KZ). (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–4–5, Dn. broj 1016a; detaljnije: *Мала енциклопедија, Просвета*, том 3, Р–Ш, Београд 1978, 317; Б. Стојнић, В. М. Стојић, *Љекарска комора Врбаске бановине, 1929–1941*, Бањалука 2012, 136–138)

centralnom odboru svih đaćkih udruženja u Sarajevu. Na temelju priznanja njegovog primio je sud da je bio član organizacije đaka preparandije sa radikalno-nacionalističkim programom gore spomenutim i da je imao težnju, da se svi jugoslavenski narodi ujedine izvan okvira Austro-ugarske monarhije i da je smatrao atentat na Prijestolonasljednika kao sredstvo, koje je sposobno za to, da se dođe do tog cilja.

Vaso Čubrilović i Cvjetko Popović priznali su, da su nacionaliste, priznali su da im je težnja ujedinjenje sviju jugoslavenskih naroda, priznali da su bili članovi đaćkih nacionalističkih društava, čija je težnja išla za tim, da se revolucionarnim putem provede pomenuto ujedinjenje i to izvan okvira Austro-ugarske monarhije te je sud došao do zaključka, da je sva prilika da se u njihovom đaćkom udruženju, dotično u nacionalističkim krugovima, gdje su oni obično općili, govorilo o potrebi izvođenja atentata u svrhu narodnog ujedinjenja, da su se slavili atentatori kao Jukić i Žerajić te da su se stoga i oni odlučili na sudelovanje u svrhu da se taj cilj postigne.

Ivo Kranjčević je naveo na glavnoj raspravi, da je bio članom Jugoslavenskog nacionalističkog društva, da je bio izabran u odbor te da je znao težnje Srba nacionalista, da postignu veliku državu, koja će ocijepiti Bosnu od Austrije, priznao je nadalje, da bi se velika država ujedinjenih Jugoslavena morala zvati "Velika Jugoslavija" i da bi u njoj morala vladati dinastija, koja je u Srbiji naime dinastije Petra Karađorđevića, konačno je društvo đaka trgovačke akademije nazvano "Jugoslavenskim nacionalističkim društvom" što u istinu odgovara čitavom razvoju ovog, i ostalih srednjoškolskih organizacija u Sarajevu i ostalim mjestima u zemlji.

Marko Perin, član i odbornik organizacije, koji je međutim preminuo i Dragutin Kalembert bili su nacionalisti. Prvi je dopustio, da se pristaše nacionalizma išli za tim, da se stvori slobodna Jugoslavija u koju su državu trebali stupiti Hrvati, Srbi i Slaveni. To je ujedinjenje trebalo provesti samo kulturno a političko bi došlo samo po sebi. Oba pako su znali da je težnja nacionalista, osobito u đaka, ujedinjenje svih Jugoslavena u jednoj državi i to ne u okviru Austro-ugarske monarhije nego pomoću kraljevine Srbije pripojenjem istoj. U njihovim se krugovima uveličavahu Žerajić, Jukić i drugi atentatori što proizilazi iz pronađenih kod njih zabranjenih brošuru, mnogih članaka u omladinskim listovima a najzad u pjesmama vlastitog proizvoda. Što se tiče ostalih pod A. navedenih okrivljenih koji nisu bili upleteni u veleizdajničku parnicu atentata iznijela je predistraga dovoljno materijala i podloge za to, da su i oni bili istomišljenici i pomoćnici u propagatorskom poslu omladinaca u tom pravcu, da su kao članovi odbora zagovarali nacionalističke ideje, tražili nove članove, širili jugoslavensku literaturu i na taj način razdraživali na preziranje i mržnju proti postojećim državno-pravnim uredbama i stanju jugoslavenskim zemalja spram Austro-ugarskoj monarhiji.

Viktor Rupčić naime bio je član odbora na preparandiji i neko vrijeme član centralnog odbora. On je dobro poznao program "Narodnog ujedinjenja" jer ga je čitao i zna da je izišao u "Valu" znao je da toliko naglašeno jedinstvo Slavena imalo dovesti do osnutka samostalne države.

On je bio jedan od najagilnijih članova, što se vidi iz njegove korespondencije ("Živjela moćna i ujedinjena Jugoslavija", "Živjela Jugoslavija koja će uništiti Germane", "Živjela Velika Jugoslavija" etc) i okolnosti da su se on kao što i Đuro Banjac, Maksim Protić, Milan Prica, Branko Kebeljić, Mirko Kus i Radoslav Semiz osim gore spomenutih okrivljenih najviše istaknuli kod osnivanja organizacije, te da su stupili svi u užu t. zv. centralni odbor.

Đuro Banjac, član odbora na gimnaziji, kod kojeg se je našla slika atentatora Jukića, priznaje da je čitao program ujedinjenja, koji je dobio od jednog đaka i dopušta, da su se drugovi Lazar Đukić, Sadulah i Hamdija Nikšić u razgovoru oduševljivali za slobodnu i nezavisnu državu Jugoslaviju. Po dokazu drugova bio je on najviše razgrijan za nacionalizam.

Maksim Protić podpredsjednik centralnog odbora i član odbora na trgovačkoj akademiji potvrđuje, da je odbornik Pero Đenero čitao pravila u sjednici kod gradskog kupališta. Značajno je za njegovo mišljenje pjesma "A oj Bosno, sirotica kleta" koju je zabilježio u svoju bilježnicu.

Milan Prica predsjednik konačnog centralnog odbora priznaje, da je čitao program "Narodnog ujedinjenja" te je rasparčavao list "Jugoslaviju" kupeći među đacima pretplatnike.

Branko Kebeljić bio je agilni član, što se vidi iz njegove korespondencije sa Rupčićem i Nikolom Forkapićem i okolnosti, da je potaknuo posebnu đačku nacionalističku organizaciju u Trebinju.

Mirko Kus bio je član odbora na trgovačkoj akademiji i član centralnog odbora. On je prisustvovao sjednici kod gradskog kupališta, gdje se je čitao program priznaje nadalje, da su prihvatili program kako ga je donio prvi broj "Jugoslavije" te dopušta da se u političkim govorima članova odrazio upliv nacionalističke omladinske literature napose uplivom onih članova kao što Đukić, Prica i drugi koji su imali vezu sa Beogradom. Srbi članovi su upravo tražili, da se Hrvati nacionalisti odreknu stanovitim nacionalnih težnji, po čemu pravi cilj i intencija čitave organizacije jasno izbija jer su inspiratori organizacije svakako u Beogradu. Napokon potvrđuje, da je list "Jugoslavija" u svezi sa programom "Srpsko-hrvatske nacionalističke omladine".

Radoslav Semiz bio je član odbora trgovačke akademije i blagajnik. Priznaje, da je na skupštini postavljen program osnivanja jugoslavenske republike i borba protiv drugih neslavenskih narodnosti. Potvrđuje da su čitali omladinske nacionalističke časopise kao "Vihor", "Glas Juga", "Jugoslavija", "Nova Riječ" i "Narodno ujedinjenje" etc. i dopušta da su neki od nacionalista bili buntovnički raspoloženi. Ako i nisu imali pismena pravila to je svaki bio dovoljno upućen i znao je u kojem pravcu valja raditi.

Momčilo Mičetanović priznaje, da je uvjereni nacionalista, bio je na sastanku, gdje se je razvio program i sudelovao kao člana zabavnog odbora. Kako je znao propagirati ideje jugoslavenskog nacionalizma vidi se iz okolnosti, da je rasparčavao "Glas Juga" i kupio pretplatnike.

Sadulah Nikšić bio je član odbora i tajnik društva. On je sudjelovao u prvom đaćkom pokretu i poznao je dobro program "Narodnog ujedinjenja" koji je dobio od Miloša Pjanića. U novom društvu po iskazu ostalih članova živo je radio i bio je izaslanik društva na Njeguškoj proslavi u Zagrebu. Na sastanku u Gaju držao je govor.

Hamdija Nikšić priznaje, da je bio član centralnog odbora organizacije u kojoj je zastupao realku. On priznaje da mu je program narodnog ujedinjenja bio pozant iz krivične istrage proti Milošu Pjaniću. Njemu je centralni odbor naložio da se bavi organizacijom na realki, čemu se je odazvao, ali sa malo uspjeha.

Dragan Kaleمبر i Branko Zagorac priznaju da su bili u tesnoj vezi sa Lazarom Đukićem što u ostalom proizilazi iz njihove djelatnosti u atentatskom procesu. Dragan Kaleمبر osim toga navedi da ga je pok. Marko Perin u tajno đaćko društvo pozvao i uputio.

Kamenko Milošević priznaje, da je bio po Lazaru Đukiću sasvim upućen u svrhe tajnog društva đaka, da je za program usmeno saznao i da je organizacija imala zadaću: jedinstva Srba i Hrvata, a kada sve to bude, da se osnuje država "Jugoslavija", u kojoj će biti politički spojene sve zemlje, u kojima Jugoslaveni žive.

Richard Kuzmić priznaje, da je bio član i prvog naprednjačkog društva đaka, poznao je vrlo dobro program narodnog ujedinjenja, bio je član odbora na gimnaziji i član centralnog odbora. Kada su osnovali novo društvo odmah je pristupio i po iskazu ostalih članova agilno je u smislu programa radio.

Dušan Marjanac poznaje društveni program iz vremena kada se je družio sa naprednjacima osobito sa Cvjetkom Popovićem. Iz zapisnika i spisa dn. br. 1, 9a, 20, 30, vidi se, da je sudjelovao u tajnom društvu i pronađeni kod njega nacionalistički časopisi nadopunjuju dokaze njegove krivnje.

Branko Kebeljić porekao je do zadnjeg časa da je bio član đaćke organizacije te je istom priznao dok su mu predočena pisma, iz kojih njegova krivnja jasno proizilazi i kada mu je dokazano, da je bio glavni pokretač organizacije đaka u Trebinju, o kojoj će biti još spomena.

Ovim članovima Sarajevske đaćke organizacije dokazano je daklen bilo vlastitim priznanjem, bilo iskazima suokrivljenim i pronađenom korespodencijom a djelomično dokazima provedenim u atentatskom procesu, njihovo sudjelovanje u ovom društvu i pošto su osim toga svoje udruženje od poglavarstva krili povrijedili su svojim postupkom također propise § 314, 315. a i 316. c KZ.

Neda se poreći, da se je jugoslavenski nacionalizam u kratkom vremenu jako širio đaćkom omladinom što se i više puta naglašuje u omladinskim novinama i u pronađenim korespodencijama.

Dok je ovaj pokret većim djelom imao samo posljedicu, da su nacionalisti propagirali svoj jugoslavenski program daklen "revolucioniranje duhova" za budući rad, tako da je njihov rad ostao u granicama zločinstva iz § 142. a i c KZ prešli su neki od njih na polje samoga veleizdajničkog rada, za koji su međutim u atentatskom

procesu odgovali. Vidi se daklen, da su pojave jugoslavenskog nacionalističkog pokreta vrlo ozbiljne te da se nemogu dosta strogo prosuditi.

Ostalim pod D. navedenim članovima društva nije se dalo dokazati da su zlonamjerno sudjelovali u društvu "Srpsko-hrvatska nacionalna omladina" valja stoga, da odgovalaju po § 314–315. KZ za to, što su bili članovi ovog tajnog društva, koje je svoj obstanak pred poglavarstvom tajilo i krilo.

Ad. B. Borivoj Jeftić ostao je pobornik jugoslavenskog nacionalizma. Iz zapisnika dn. br. 141 vidi se, intimni njegov odnos sa svima pokretačima đaćkog udruženja. Kao novinar nastojao je čim više pridonijeti širenju nacionalizma te su se stoga đaci obično na njega obraćali, kada im trebala uputa u propagatorskom poslu. S toga je postao sukrivcem u kažnjivom djelu pod A. navedenih okrivljenika tim, što je hotimice podupirao društvo "Srpsko-hrvatsku nacionalističku omladinu" održanjem predavanja o radu omladine, premda je znao da se radi o zabranjenom društvu, koje propagira svrhe označene u § 142. a KZ.

Isto zločinstvo počinio je pod člancima B. b. optužnice navedenim što se jasno razabira iz sadržaja i smjera citiranih članaka, koji sačinjavaju čin § 142. a KZ.

Okrivljenik dopušta, da je predavao đacima na sastanku i da je pisao inkriminirane članke. Napokon priznaje, da je nekom Jeliću, koji je imao namjeru, da osnuje u Mostaru, među đacima jedno jugoslavensko nacionalističko društvo, savjetom i uputom na ruku išao i pošto je Jelić kako to proizilazi iz njegovog pisma na Jeftića, koje se pronašlo, zbilja uspješno započeo agitaciju, to se i u tom djelovanju okrivljenoga stiču sva obilježja zločinstva iz § 142. c KZ.

Ad. C. Mehmed Zvono, đak preparandije u Sarajevu tvrdi, da je Srbin radikal, ali iz pronađenih kod njega nacionalističkih tiskopisa može se zaključiti, da se vrlo zanimao za jugoslavenski pokret. Stoga je dobro znao za propagatorski rad Lazara Đukića, što u ostalom i sam dopušta, jer kaže, da je znao za društvo "Srpsko-hrvatsku nacionu omladinu" i njihove znakove.

Na njegovoj klupi u školi pronašli su se među inim provokatornim napisima i napisi: "Živila republika, i Živio L. Đukić!" za koje okrivljeni priznaje, da potiču od njegove ruke.

Ako se uvaži političko mišljenje okrivljeno i agitatorski rad L. Đukića u pravcu veliko-srpske propagande to je očito da je Zvono svojim opisima na klupi nastojao razdražiti školsku mladež na preziranje i mržnju protiv državnopravnih uredaba Austro-ugarske monarhije i stanje navedenog u § 111. KZ gledom na spoj Bosne i Hercegovine sa monarhijom.

Ad E. F. Potankim izvidima i priznanjem okrivljenih, izvornim zapisnikom o konstituirajućoj sjednici i korespodencijom đaka ustanovljeno je, da se na poticaj Branka Kebeljića đaci trgovačke škole u Trebinju u aprilu 1914. osnovali tajno nacionalističko društvo sa istim programom i tendencijom kao đaci sarajevskih srednjih škola. Kao osnivači društva mogu se smatrati osim Branka Kebeljića još đaci Ljubomir Nikšić i Mustafa Babović, koji su bili skroz upućeni u nacionalistički pokret i naumice širili razdražujući propagandu kao što su zajedno sa odsutnim u Dalmaciji

Josipom Lukšićem bili u odboru društvu i kao odbornici i glavni pokretači razvili svoju razvratnu djelatnost među ostalim đacima pod F. optužnice navedenim, kojim se može jedino dokazati, da su kao članovi pristupili tajnom društvu, koje se dne 28. aprila 1914. na satsanku njihovom organiziralo po imenom "Srpsko-hrvatska nacionalistička omladina". Na osnivajućoj skupštini potpisali su svi članovi zapisnik sjednice. Istom je prigodom zaključeno izdavati litografski list "Borac" i platiti malu svoticu kao članarinu, koja se upotrebljavala za pretplatu "Jugoslavije" u Pragu "Vihora" u Zagrebu i sličnih časopisa, koji propagiraju tendenciju jugoslavenskog nacionalizma. Kao primjer, da se jednako kao u Sarajevu u tom duhu i po programu narodnog ujedinjenja postupalo, može služiti pjesma "Atentatori" koju je sastavio Ljubomir Nikšić, gdje se veli: "Zbog čega ste vi osnovi pravi naroda svog to učinili. Radi ljubavi da bi narod oslobodili." "Nebojasma se muka, ni željeznih ruka, mučitelja naših. Zlotvora, kao i mi smrtnika ... I kad su nam čitali smrt, mi smo pjevali domovini si tužnoj ode bili smo prezirani, od svojih napadani, jer bjesmo od ljudi slobode. Ah mi trunemo, ah mi ginemo. Između tamničkih zidova, ali u nama sad nije tama, u nama ima jošte snova! Nadalje plakat sa napisom: "Živjela Jugoslavije!" "Živjela sloga svih Jugoslavena." "Dolje sa ugnjetačima, smrt tiranima!" i providen sa znakom "Narodne Odbrane".

Uostalom važi za ovo društvo i članove istog, među kojim se jedanko načela programa "Narodnog ujedinjenja" propagirala i u kojem su se omladinski listi širili isto, što je rečeno pod A. D. optužnice o nacionalističkoj omladini sarajevskoj, sa kojom su članovi odbora bili u svezi.

Ad. G. iz izkaza Petra Babića i Ismeta Salihovića proizilazi, da je prvi pjesmu: "Čujte braćo Slavjani" u svoju bilježnicu zapisao i dao Ismetu i Mustafi Baboviću kao i drugim đacima, da istu prepisu te da su tu pjesmu među omladinom i pjevajući širili. Pjesma glasi:

"Čujte, braćo Slavjani, srpske majke glas, eto idu dušmani da unište nas (Hajte, hajte Srbi ustajte samo složno braćo, Bosnu nedajte) da nam otmu najmiliji mili jezik svoj, za slobodu i Srbiju poletjesmo u boj. Napred ide Srbadija, za njom ide Rusija. Hrabri Marko Kraljeviću daj nam topuz svoj, Petre Karadorđeviću vodi nas u boj. Za Srbiju majku milu i za njezin glas ići ćemo ginućemo, sve dok traje nas (Hajte etc)".

Kod đaka Nike Kolića je pronađen prepis ove pjesme, koji je dobio od Ljubomira Nikšića. Time je dokazano da su ovi okrivljenici rasprostranjivali tu pjesmu koja po svojem sadržaju imade jedino svrhu, da razdražuje na preziranje i mržnju protiv pripadnosti Bosne i Hercegovine k. Austro-ugarskoj monarhiji i propagira veleizdajničke osjećaje i želje, da se ove zemlje od Austrije odcijepe u korist kraljevine Srbije.

Ad. H. I. Ismet Salihović priznao je, da je bio član "Srpsko-muslimanske organizacije" u Trebinju, u kojoj se radilo na nacionaliziranju muslimanu u tom smjeru, da se priznavaju Srbima. Predsjednik društva bio je Svetozar Kovačević bankovni činovnik i članovi osim njega još Danilo Beloš ujedno podpredsjednik, Musta-

fa Babović, Milorad Lecić i Dušan Samardžić. Dokazom da je društvo djelovalo služi pismo dato 19/3. 1914. u kojem se srpska omladina obraća u ime svoje tajne srpsko-muslimanske organizacije na upravu "Srpske Riječi" sa molbom da njima uprava besplatno šalje list na ruke "zaštitnika" društva Svetozara Kovačevića.

Ostali okrivljenici dopuščaju, da su imali sastanke i priznaju ostale gore navedene okolnosti, poriču samo, da je formalno postojalo društvo. Uvaživ pako gore istaknute činjenice ne može biti dvojbe u tom pravcu, tim manje što je poznato, da nacionaliziranje muslimana sačinjava programnu točku velikosrpske propagande.

Optužnica je stoga umjesna.

Nadležnost suda osniva se na ustanovama § 12. i 57. KZ.

D r ž a v n o o d v j e t n i š t v o
S a r a j e v o , d n e 2 1 . m a r t a 1 9 1 5 .

[pečat]

Državni odvjetnik:
[potpis–paraf, nečitko]

U produžetku se nalazi tekst dopisa državnog odvjetnika iz Sarajeva, pisan ručno, crnim mastilom.

Broj: 2822 d.o.

III-1564/1914

Okružnom sudu u Sarajevu

na uredovanje sa

1. predlogom da se postupak proti Sulejmana Agića, Mije Cipruša, Josipa Dujilovića⁵¹, Ibrahima Fazlinovića, Dušana Novkovića, Smajila Osmanagića, Vlade Samardžića i Nikole Forkapića u smislu naredbe zemaljske vlade od 29. septembra 1914, br. 12.107 pracs predhodno ne nastavi i postupak proti Marka Perina po § 90 KZ. obustavi.
2. sa očitovanjem da ne nalazi razloga za dalji progon Vinka Stjepana Lozića, Hrani-slava Smoljana, Dušana Smiljanića⁵², Milana Jeftića, Uroša Karana⁵³, Dušana Kujun-

⁵¹ Josip Dujilović iz Bosanske Gradiške, sa stanom u Königsfeldu (Češka), 19 godina star, rimokatoličke vjere, neoženjen, učenik 3. razreda sarajevske preparandije, saslušan je 23. jula 1914. kod vladinog povjerenika kod vojnog posadnog zatvora u Sarajevu. (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV–3–1, prez. 1236)

⁵² Apsolvent relne gimnazije u Sarajevu

⁵³ Učenik 2. godišta preparandije u Sarajevu, rodом iz Travnika

džića⁵⁴, Muharema Lepošetovića⁵⁵, Vase Babića i Vilima Schuferera zbog zločinista § 142.c KZ odnosno prestupka § 314. KZ.

3. da se postupak proti A. Zelića (:107), Savi Janjiću (:349) izluči i predizvidi u pravcu § 142. a i c KZ provedu.

4. da se postupak proti Samojli Krtolici, Lazaru Pješevcu, Leopoldu Klopaču, Peri Đenoru, Niki Koliću i Josipu Lukšiću po § 368 KP obustavi.

Sarajevo, 21. mart 1915.

Državni odvjetnik

[potpis–paraf, nečitljiv]

[pečat, nečitljiv]

Na poslednjoj stranici dokumenta, u desnom gornjem uglu nalazi se pečat Okružnog suda u Sarajevu i ručno mastilom upisan broj: Is 270/415/15

Prilog Optužnici je i sljedeći dokument:

Dokument broj 2

Prepis.

Prva redakcija opšteg programa za omladinski klub.

Narodno ujedinjenje

A. Idejna baza kluba

Temeljna i centralna zadaća kluba jeste propaganda filozofije nacionalizma u opšte, uz naročitu propagandu radikalno demokratskih političkih doktrina: sve to u svrhu da bi se osnažila srpsko-hrvatska nacionalna duša i da bi ona sebe svjesna mogla, uz predhodne uslove, dati cijeli svoj psihofizički izražaj, oličen u potpunom narodnom ujedinjenju i u ostvarenju hrvatsko-srpske moderne nacionalne kulture, čije je ostvarenje apodiktička fizička nužda i sveti moralni dug opštoj ljudskoj kulturi.

U tu svrhu klub "Narodno ujedinjenje" osveštavaće u najvećem obimu svoje duševne i fizičke mogućnosti, one članove našega rascijepanoga i raznoimenog i raz-

⁵⁴ Dušan Kujundžić, rođen i nadležan u Mostaru, 22 godine star, student filozofije u Pragu, saslušan je 28. avgusta 1914. kod vladinog poverenika za grad Sarajevo u svojstvu osumnjičenog. Istražnom sudiji Okružnog suda u Sarajevu predloženo je otvaranje istražnog postupka protiv Dušana Kujundžića zbog zločina iz § 142. a i c KZ. (ABiH, Veleizdajnički procesi, istrage pred Okružnim sudom u Sarajevu, IV-3-4, 2822/14)

⁵⁵ Učenik 1. razreda sarajevske preparandije

nokulturnog naroda, koji su nesvjesni ili nedovoljno svjesni svojih nacionalnih prava, nacionalne dužnosti i nacionalne vrijednosti: to će činiti izrađujući nacionalnu svijest i jačajući nacionalnu snagu najprije među samim svojim članovima zatim klub će raditi i u cjelini i u djelovima svojim i javno, držeći javna predavanja, diskusije, zborove, mitinge u stilu svoga predavanja svuda i uvek radeći tendenciozno u smislu srpsko-hrvatskog nacionalizma; klub će tako osim pojedinačne agitacije raditi i publicistički izdavajući svoje brošure, knjige i svoj organ politički i kulturno-socijalni.

"Narodno ujedinjenje" smatra da je ujedinjenje srpsko-hrvatskog naroda, zajedno sa narodom slovenačkim, iznad svih dispozicija internacionalnih i istorijskih, uslovljeno naročito: dispozicijama same nacionalne duše, vjerom naroda u svoju snagu, prije svega i njegovom svjesnošću svoga nacionalnog zadatka.

Zato će klub stvarati neoborivi kult srpsko-hrvatske nacionalne energije, nacionalne religije i nacionalnog optimizma. U tu svrhu klub će izazivati i snažiti nacionalnu borbu srpsko-hrvatsku, i otuda će kao jedinu spasonosnu ideju nenacionalističku propagirati, ideju koordinacije, kooperacije i koncentracije svih snaga narodnih: u prvom redu klub će tu ideju bratski složnog rada propagirati i zavoditi u delo među samom omladinom srpsko-hrvatskom (i slovenačkom), i to među cijelom omladinom, čestitom, od Skoplja do Ljubljane i od Cetinja do Novog Sada, ostajući neprestano na terenu intelektualne agitacije za filozofiju srpsko-hrvatskog nacionalizma i za političku doktrinu radikalnoga demokratizma.

B. Politička shvatanja kluba

1. Ideja srpsko-hrvatskog narodnog jedinstva u smislu etnopsihičkog fakta, da su Srbi i Hrvati jedan dvoimeni narod jeste polazna tačka za ideju srpsko-hrvatskog ujedinjenja u smislu identifikacije nacionalnih organizama srpsko-hrvatskih.

2. Ideju jugoslavensku klub interpretira u smislu potpunog duhovnog izjednačenja i ujedinjenja srpsko-hrvatskog i slovenačkog i u smislu da treba stvarati novu veliku, modernu i nacionalnu kluturu jugoslavensku; narodno jedinstvo Srbo-Hrvata sa Slovencima fakt je nedovoljno opažen i naglašen i klub će raditi na potpunoj svjesnosti toga fakta.

3. Centralna nacionalistička dogma kluba jest ideja, da je jedna nacionalna kultura nemoguća bez nacionalnog društva a nacionalno društvo bez nacionalne države.

Klub je uvjerenja da je u današnjem stanju jugoslavenske, srpsko-hrvatske i srpske decentralizacije i anacionalnosti nemoguće stvoriti jedan moćan nacionalni organizam srpsko-hrvatsko-slovenački.

4. Klub stoji na ne opozivnom zahtjevu, da se zakonom rantifikuju i oživote političke doktrine radikalno-demokratske, a propagiraće ideju suvereniteta srpsko-hrvatskog naroda u jednoj državi osnovanoj na slobodoumnim principima.

5. Klub smatra besplodnom jednu parlamentarnu borbu u neparlamentarnoj državi, a traži pokoravanje izvršne vlasti volji narodnoga suveriniteta i mogućnost da narodna volja u demokratskom parlamentu dođe do potpunog izražaja. Težište nacionalne borbe srpsko-hrvatsko-slovenačke treba i mora da bude izvan parlamenta u

jačanju nacionalne svijesti, nacionalne snage i volje, da se izvršuje nacionalna samoo-
brana: radom, trpljenjem, žrtvovanjem.

C. Konkretni program kluba

I. Suzbijanje svega anacionalnog i antinacionalnog u materijalnom i duhov-
nom životu našega naroda:

1. Radikalnim antiklerikalizmom.
2. Radikalnim ubijanjem destruktivnih tuđinskih uticaja i slavinizacija neše
kulture, degermanizacijom, demađarizacijom, deitalijanizacijom.

3. Suzbijanjem štreberstva, mekušta i servilnosti dizanjem nacionalnog
ponosa i časti.

4. Eksproprijacijom crkvenih i vlasteoskih dobara, ukinućem svih prerogativa
plemićkih i svih privilegija socijalnih; demokratizacijom političke svijesti i politič-
kim osveštavanjem naroda.

II. Nacionalna defanziva od duhovnih i materijalnih nasrtaja tuđinačkih, naci-
onalna ofanziva na naše zarobljenje i poluizgubljene dijelove narodne, sredstvima
duhovnim i materijalnim.

III. Preduzimanjem inicijative za propagandu osnivanja:

1. Kooperacije srpsko-hrvatskih stranaka u monarhiji Austro-ugarskoj.

2. Svesrpske i hrvatske Lige za Odbranu Narodnih prava "Narodno vijeće".

3. Hrvatsko-srpskog nacionalnog Fonda za materijalnu bazu borbe.

a. u svrhu osnivanja društva za štipendije đacima u inostranstvu.

b. u svrhu osnivanja hrvatsko-srpske nacionalnističke propagande u Evropi.

IV. Centralizacija ekonomskih snaga u otadžbini.

D. Dužnosti članova

1. Pokoravati se pravilniku kluba.

2. Raditi na ličnom obnovljenju u smislu nacionalnoga rada i vaspitanje sebe
za nacionalnu žrtvu.

3. Buditi viteški duh i borbenu radost svuda oko sebe i sistematski i neumor-
no propagirati klubski program i otvoreno i jasno.

Za tačnost prepisa:
Sarajevo, dne 17. jula 1914.

Odpravništvo:
Dončević, v. r.

Za točan prepis.
[pečat] potpis-paraf]

Verica M. Stosic
Goran R. Djuran

The Indictment of the State Attorney's Office in Sarajevo

against Lazar Djukic and Others in 1915

Summary

On the territory of Bosnia and Herzegovina political processes emerged in time of annexation crisis in 1908 and were present in the history of all national movements in the Habsburg monarchy. 148 political processes were held until 1914 and 17 high-treason processes were held since 1914 in Bosnia and Herzegovina.

The third and the biggest student process was the trial against 65 youths from Sarajevo, called the trial to “the Djukic Group”. The main court hearing was conducted in the District Court in Travnik and lasted from 14 until 21 June 1915. It was led by the Trial Chamber (Senate) consisted of three members. The allegations of the indictment in the court hearing were represented by the public prosecutor and the defendants by two lawyers.

Call for the main court hearing received 39 defendants, and after offering of evidence and the questioning of defendants and witnesses it was completed on 21 June 1915. The District Court in Travnik reached a decision on 24 June 1915. For “crime and offence against public law and order” defendants were sentenced to heavy dungeon for up to three years, imprisonment for one month or were exempt from guilt.

The work consists of three chapters: Introduction, High-Treason Judicial Process in Travnik and Publication and Presentation of the Indictment with the Evidence.